

MOST

Bilten Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu

GODINA 67

POLUGODIŠNJE IZDANJE

I - VI 2019.

Uz podršku

Claims Conference

ועידת התביעות

The Conference on Jewish Material Claims Against Germany

PREGLED DOGAĐAJA ZA PRVIH ŠEST MESECI OVE GODINE

Priredio M.Fogel

Koliko je situacija kritična za naše Udruženje, dovoljno govori podatak da je ovo praktično prvi broj Mosta u ovoj godini.

Jeste, objavili smo vanredno izdanje povodom Jom HaŠoa, ali to je deo naše redovne aktivnosti i dobro je da smo bar za to izdanje smogli dovoljno snage (čitaj para, jer je nedostatak novca glavni razlog što tek sada štampamo Most).

Ipak, pokušaćemo da očuvamo koncepciju Mosta i u ovom broju, a pre toga ćemo se podsetiti na glavne događaje u proteklih šest meseci. Istovremeno ćemo redovne rubrike objaviti kako smo navikli da se nađu u Mostu.

Posebno se zahvaljujem **Nisimu Mandelu**, bez čijih fotografija za Jom HaŠoa ni ovaj Most ne bi potpuno ispunio svoju namenu!

JANUAR

Posle građanske Nove godine, Januar mesec je obeležen Međunarodnim danom Holokausta. Ne toliko u Arecu, koliko u svetu, a za nas je važno da je ovaj dan obeležen u svim državama bivše Jugoslavije. Izdajamo nekoliko vesti koje su stigle do nas.

HRVATSKA

Mr. sc. Julija Koš, predsjednica Hatikve, Židovsko informacijsko-obrazovnog centra Hatikva, u suradnji s Yad Vashemom, izraelskom državnom ustanovom za čuvanje sjećanja na Holokaust, te Hrvatsko-izraelskim društvom, organizovala je dva događanja za Dan Holokausta.

U četvrtak 24. siječnja 2019. u 15.30 sati na Kaptolu, ispred zagrebačke katedrale održano je međureligijsko odavanje počasti žrtvama Holokausta, u nazočnosti i uz sudjelovanje najviših predstavnika vjerskih zajednica.

nedjelja 27. siječnja 2019. u 12 sati u Galeriji Klovićevi dvori otvorena je izložba Auschwitz Album.

Nekoliko dana ranije u Zagrebu je održana promocija skandalozne knjige "Razotkrivena jasenovačka laž" u kojoj autori iznose sramotne teorije o logoru u Jasenovcu. Po njima je ovaj ozloglašeni ustaški logor smrti bio radni logor, ljudi su u njemu umirali prirodnom smrću ili od bolesti, a za četiri godine je, kako tvrde, "u Jasenovcu preminulo je tek nešto više od 1.000 ljudi, dok su sve druge brojke laž".

Ove, ali i mnoge druge skandalozne tvrdnje iznete su na promociji u dvorani Crkve srca Isusovog, gde se svake godine održava misa za ustaškog dželata Antu Pavelića.

Oštra reakcija dr Ognjena Krausa, predsjednika Židovske općine Zagreb: „Udruga koja objavljuje tu knjigu financirana je od države – od Ministarstva hrvatskih branitelja – prema tome to nije samo pitanje udruge koja to radi, nego je to i pitanje države“.

„Ne treba država reagirati samo zato što se krši Ustavom i zakonom zaštićene vrijednosti, nego i zbog toga što je državnim novcem prikupljenim od poreznih obveznika sa 50.000 kuna u 2018. godini financiran rad Društva za istraživanje trostrukog logora Jasenovac koja je izdavač ove knjige“, zaključio je Kraus.

Tim povodom se oglasio i Efraim Zurof, direktor Centra „Simon Vizental“ iz Jerusalima, tražeći da se ova knjiga u skladu sa hrvatskim zakonima zabrani, ali je izostala reakcija hrvatske države.

Mi smo se odlučili da naš doprinos obeležavanju ovog važnog događaja, Međunarodnog dana Holokausta, dopunimo izvodima iz razgovora N.Stojanovića sa Miriam Steiner Aviezer i Nenadom Fogelom.

MIRJAM STEINER AVIEZER

Intervju, **N.Stojanović**, Portal Novosti, Hrvatska, 22. siječnja 2019./ Izvod

Miriam Steiner-Aviezer: **Istina o ustašama poznata je cijelom svijetu**

U Yad Vashemu postoji obimna dokumentacija o ustaškim zločinima, brojni dokumentarni filmovi, kao i preko 300 videoiskaza preživjelih žrtava iz ustaških logora. I baš zato su pokušaji negiranja i uljepšavanja NDH neprihvatljivi i, rekla bih, primitivni, pa se čudim da nitko od nadležnih ne vidi kamo vode takvi izgređi pojedinaca.

U povodu 9. studenoga, godišnjice Kristalne noći, u Zagrebu je prikazan film ‘Zaboravljeni’ u kojem je putem izjava stručnjaka i preživjelih data sinteza Holokausta, odnosno genocida nad Židovima na svim tada okupiranim područjima Jugoslavije od 1941. do 1945.

Značajne zasluge za njega (film) ima i Miriam Steiner-Aviezer, koja se godinama u Yad Vashemu, Muzeju sjećanja na žrtve Holokausta, bavila dokumentiranjem građe o Holokaustu na području Jugoslavije i traženjem pravednika među narodima. I njezina osobna priča vrlo je zanimljiva: kao djevojčica rođena u Karlovcu, s roditeljima je preživjela Holokaust i pridružila se partizanskom pokretu.

Mirijam sa roditeljima u partizanskom pokretu otpora

Mirijam sa roditeljima u partizanskom

Nakon Drugog svjetskog rata diplomirala je komparativnu književnost na Sveučilištu u Ljubljani. Objavljivala je kratke priče u Jugoslaviji, SAD-u i Izraelu, a 1964. napisala knjigu 'Vojnik sa zlatnim dugmetima' koja se koristi u edukaciji mladih o Holokaustu. Nakon što je 1971. trajno emigrirala u Izrael, od 1983. radila je u Yad Vashemu u Jeruzalemu i dugogodišnja je članica odbora za proglašenje pravednika među narodima. U 2008. objavila je knjigu 'Hrvatski pravednici'.

Kako je došlo do filma 'Zaboravljeni' i je li postojao neki izričit povod za njega?

Na Međunarodni dan sjećanja na Holokaust na izraelskoj televiziji prikazuju se filmovi o sudbini i stradanju Židova Poljske, Njemačke, Francuske, Mađarske..., ali nikad o Židovima Jugoslavije, iako su oni stradali u velikom broju. Zbog toga je Udruženje Jevreja iz bivše Jugoslavije u Izraelu na moju inicijativu odlučilo pokrenuti vrlo ambiciozan projekt – snimanje dokumentarca o Holokaustu u tadašnjoj Jugoslaviji.

Kao osnovu za podatke uzeli smo knjigu Menahema Šelaha 'Holokaust u Jugoslaviji', ali i drugu literaturu. U želji da stavimo Jugoslaviju na zemljopisnu kartu Holokausta u Evropi, obradila sam okvirnu koncepciju s namjerom da prikazem Jugoslaviju kao zemlju koja je 1941. napadnuta i okupirana od četiri zemlje – Njemačke, Italije, Mađarske i Bugarske – uz svestranu saradnju lokalnih kvislinga i kolaboracionista: ustaša, četnika, ljotićevara, nedićevaca, Bele garde, balista, folksdojčera, muslimanskih nacista koje je regrutirao jeruzalemski muftija Amin Husein...

Nastojali smo prikazati Jugoslaviju kao zemlju u kojoj su u periodu od 1938. do 1941. židovske zajednice prihvatile i dale im utočište, ali i omogućile da 55.000 židovskih emigranata iz Njemačke, Austrije i Čehoslovačke ode u Palestinu i druge zemlje, ali da ukažemo na to da je u različitim njenim dijelovima 'konačno rješenje židovskog pitanja' vršeno i u velikoj mjeri dovršeno još prije konferencije u Wannseeu održane u siječnju 1942., na kojoj su nacisti dogovorili istrebljenje Židova po Evropi. Tako je na području Jugoslavije, uglavnom u ustaškim logorima, stradalo 64.000 od ukupno 78.000 Židova.

S druge strane, nastojali smo prikazati Jugoslaviju kao zemlju u kojoj je formiran jak Narodnooslobodilački pokret, koji je pod vodstvom Josipa Broza Tita pretvoren u vojsku koja se borila protiv okupatora i njihovih pomagača i oslobodila zemlju u kojoj je svaki osmi Židov bio partizan i zemlju koja je omogućila preživjelim Židovima da se dosele u Izrael.

U knjizi 'Hrvatski pravednici' pišete o sudbinama pravednika, običnih ljudi koji su nesebično spašavali živote Židova u doba terora NDH. Prije dvije godine bili ste u Zagrebu u povodu proglašenja posljednjih u nizu pravednika među narodima i tada ste se vrlo kritički izjasnili o tadašnjoj situaciji vezanoj uz povijesni revizionizam i negiranje zločina NDH. Pratite li situaciju u Hrvatskoj i koliko je sadašnje stanje gore od onoga prije dvije godine?

Redovno pratim događaje, ne samo u Hrvatskoj, i sve sam zabrinutija zbog onoga što se događa. Nama, preživjelim iz Holokausta, jako je bolno doći u Hrvatsku. Sve što u njoj imamo jesu teške uspomene, groblja i imovina naših predaka koja nam nikad neće biti vraćena.

Ivo Goldstein i njegov sada pokojni otac Slavko napisali su i izdali brojne knjige o odnosu prema Židovima u NDH u kojima razobličavaju sve oblike revizionizma vezanog uz Holokaust. Protiv revizionizma se bore i drugi povjesničari i novinari, Koordinacija židovskih općina u RH, predstavnici Srba, Savez antifašističkih boraca i antifašista, ali nadležne institucije i većina političkih stranka šute. Kako tu borbu poboljšati i omasoviti?

Postoji suradnja između Yad Vashema i drugih institucija u stvaranju zajedničkih projekata u kulturi i umjetnosti, mladi predavači iz hrvatskih gimnazija dolaze svake godine u Yad Vashem na seminare, dok mladi Izraelci sudjeluju u raznim programima u Hrvatskoj. I baš zato su pokušaji negiranja i uljepšavanja NDH neprihvatljivi i, rekla bih, primitivni, pa se čudim da nitko od nadležnih ne vidi kamo vode takvi izgredi pojedinaca.

Zbog vašeg angažmana predsjednik Slovenije Borut Pahor odlikovao vas je 2017. medaljom za zasluge. Kakva je tamo situacija oko očuvanja antifašizma i otpora revizionizmu u usporedbi s Hrvatskom?

Koliko sam upoznata, u Sloveniji upravo sada razrađuju projekt uvođenja učenja o Holokaustu u škole, a moja knjiga 'Vojnik sa zlatnim dugmetima' služit će kao ilustracija tih događaja. Mogu reći i da se u Srbiji jako intenzivno radi na obnovi prostora gdje je bio logor Sajmište, pa se o tome mnogo piše.

Koliko su s Holokaustom u Evropi i bivšoj Jugoslaviji upoznati mladi u Izraelu, kao i oni koji su u Izrael došli iz drugih dijelova svijeta?

Priča o Holokaustu u Izraelu je jako prisutna. O tome se priča u svakoj porodici čiji su djedovi iz Evrope, Rusije, Tunisa, Libije, a u školama postoji poseban projekt 'Korijeni' u okviru kojeg svaki učenik treba napisati elaborat o porijeklu djeda i bake. Mnogi na taj način otkrivaju da njihovi djedovi i bake imaju vezu s onim što je opisano u historiji. Gimnazijalci odlaze, i to o svom trošku, u Auschwitz na 'marš smrti', a preživjeli iz Holokausta imaju u Izraelu poseban status.

Slažete li se s izjavom Slavka Goldsteina izrečenom u filmu da su u NDH, za razliku od drugih dijelova okupirane Jugoslavije gdje su lokalne vlasti asistirale Nijemcima i drugim okupatorima u provođenju Holokausta, genocid vršile same ustaške vlasti, doduše u suradnji s Nijemcima?

Genocid koji su vršili ustaše ne može se uspoređivati s onim što su činili kolaboracionisti u drugim dijelovima tadašnje Jugoslavije. A osim pojava generalnog negiranja ustaških zločina, zabrinjavajuće je i 'priznavanje' genocida nad Židovima uz negiranje genocida nad Srbima i Romima. Zbog toga me i čudi indolencija vlasti koja na to ne reagira ili reagira preslabo.

Može li loša situacija oko povijesnog revizionizma utjecati na odnose Hrvatske i Izraela?

Većina Izraelaca ne prati događaje vezane uz Drugi svjetski rat u Hrvatskoj; njih interesiraju njene ljepote i doživljavaju Hrvatsku kao naprednu, modernu zemlju koja ide u korak sa suvremenom tehnologijom. Susreti s mladima predstavljaju ugodan doživljaj. Mnogi Izraelci investiraju u Hrvatskoj i odnosi su odlični na svim poljima.

NENAD FOGEL

Intervju, **N.Stojanović**, Portal Novosti, Hrvatska / Izvod

heroje

Nenad Fogel: *I u Hrvatskoj i u Srbiji od zločinaca prave*

„Čudim se zašto Srbi govore da je Nedić srpska majka kada je dokumentovano da je u banjičkom logoru pobijeno 32.000 Srba i „samo“ 600 Jevreja. Nedićev režim je te Srbe osudio na smrt. A Draža Mihailović, odnosno njegov pokret, napravio je ogromne pokolje nad srpskim narodom“.

Izložba 'Nestali u holokaustu – Zemun', koja govori o istoriji tamošnjih Jevreja, njihovom stradanju od nacizma i ustaštva te onom masovnom u Jasenovcu, ali i njihovom doprinosu NOB-u i životu od 1945. do danas. Po rečima autora izložbe Nenada Fogela, predsednika Jevrejske opštine Zemun, izložbom i njenim katalogom želelo se zaboravu otrgnuti rođake i prijatelje ubijene samo zato što su bili druge vere i nacije. Time se htelo i suprotstaviti narastanju antisemitizma širom Evrope, ali i ukazati na to da danas na prostoru bivše Jugoslavije postoji tendencija da se stradali u ratu izjednače i da se osuđeni ratni zločinci rehabilituju. Sa našim sagovornikom razgovaramo i o delovanju jevrejske zajednice, ali i potrebi da se obeštete sve žrtve nacističkog režima – dobar primer toga je odluka srpskih vlasti da se jevrejskoj zajednici tokom 25 godina isplati 950.000 evra. Kaže da svih njegovih dosadašnjih izložbi, projekata i publikacija (štampano ih je već 30) o holokaustu i pravednicima među narodima sa područja bivše države ne bi bilo da nema podršku članova svoje opštine te najavljuje turneju izložbe po celom eksjugoslovenskom prostoru.

- Mi smo mala, kompaktna zajednica sa stotinjak članova koji me podržavaju u svemu šta radim: da nema njih, ne bi bilo ni fotografija iz njihovih privatnih arhiva. To je velika stvar, jer sam ih uz njihovu saglasnost prosledio JUSP-u Jasenovac, na čemu su otamo iskreno zahvalili. - govori Fogel.

Kakve su bile reakcije javnosti na izložbe koje su prethodile ovoj?

To je zavisilo od projekta do projekta. Promocija knjige o pravednicima među narodima održana je 2010. u Skupštini grada Beograda i okupila je više od 350 potomaka preminulih pravednika. *Ovaj podatak govori sam za sebe, Gradska skupština je knjigu proglasila kapitalnim delom - prim.ured.*

Kada je izložba o pravednicima među narodima u Jugoslaviji predstavljena u Zagrebu, hrvatski ambasador u Parizu Ivo Goldstein izjavio je da bi partizani kolektivno trebali biti proglašeni pravednicima među narodima. Podržavate li njegov stav?

Pokušao sam sa svojim bratom Milanom i Aleksandrom Nećakom iz Upravnog odbora naše opštine da promovišem tu ideju, no moram da kažem da smo naišli na prepreke tamo gde smo im se najmanje nadali – kod antifašista u Srbiji. Obratili smo im se sa idejom da se povežu sa svim antifašistima bivše Jugoslavije, pa da to zvanično ode kao predlog za Jad Vašem, izraelski službeni memorijalni centar žrtvama holokausta. Sam broj od 4.500 Jevreja u partizanima govori da su spasenje nalazili jedino u tom pokretu. Pokušaj da partizane kolektivno proglasimo pravednicima među narodima nije uspeo, ali ne odustajemo.

Da li, s obzirom na kritike javnosti, treba da se menja jasenovačka muzejska postavka?

U Jasenovcu sam prvi put bio nakon rata devedesetih, kada je premijer bio Ivo Sanader; zapamtio sam tadašnju postavku, jer sa njom nisam baš bio oduševljen. Nedavno sam video novu postavku i opet nisam oduševljen, iako bih, kada bih ih poredio, rekao da je nova kvalitetnija. Pronašao sam imena cele porodice, ali poruka nije da vas u mraku strese jeza, nego da nešto pročitate. A to ne možete jer je premračno.

Šta je još gore, prostor prema spomeniku podseća na golf igralište. Nekada su tu bile humke; ko je to izravnao, ne znam. Zato je bolja postavka na otvorenom u Gradini, gde se vidi i čuvena topola na koju su vešani logoraši, kao i šanci u koje su bacani i zakapani: kada vidite koliko ih ima, čudno je da se barata cifrom od samo 100.000 ljudi. Zvanično ih je 1945. bilo 800.000, Enciklopedija Jugoslavije piše o 700.000, Luburić, kao komandant logora, navodi 500.000, a sada se sve svodi na 100.000, sa 80.000 poznatih imena. Pravdaju to time da imaju isti pristup kao Jad Vašem; Jad Vašem nema šest miliona imena, ima ih više od četiri, ali niko ne spori da je stradalo šest miliona Jevreja. Zašto to kažem? U Zemunu je malo groblje sa 500 spomenika na 30 ari. Na praznom prostoru, koji ne obuhvata više od deset ari, 1945. su vršena iskapanja i prebrojano je 6.000 sahranjenih. To nisu bili Jevreji, to su stradalnici koje su u logor Zemun dovodili pošto su poubijali Jevreje, kao i oni koje su vadili

iz Dunava. Kada se taj mali prostor poredi sa prostranstvom u Gradini, Jasenovcu i Staroj Gradiški, ne ide mi u glavu kako može da se govori o samo 100.000 ljudi.

Koliko je sličnosti, a koliko razlika u pokušajima širom bivše Jugoslavije da se rehabilituju kvislinzi i relativišu njihovi zločini?

Mislim da se i u Hrvatskoj i u Srbiji trude da od zločinaca naprave heroje, kao da su na vlasti četnici i ustaše, a ne današnji političari. Slike Draže Mihailovića, Milana Nedića i Dragomira Jovanovića vise na zidovima nadleštava i pored nastojanja nekih da ih skinu. Ali nisu samo slike problem. Imamo istoričarku koja predaje u Novom Sadu i koja kaže da su u Srbiji postojala dva antifašistička pokreta. Pitam je koja dva, a ona kaže Draža Mihailović i partizanski pokret. Do kada, pitam opet, jer smo u školama učili da su Tito i Draža saradivali samo do kraja 1941... Ipak, razumem ja nju, to je državna istorija i ona mora to da predaje. Međutim, čudim se zašto Srbi govore da je Nedić srpska majka kada je dokumentovano da je u banjičkom logoru pobijeno 32.000 Srba i 'samo' 600 Jevreja. Nedićev režim je te Srbe osudio na smrt. A kada govorimo o Draži, on je napravio ogromne pokolje nad srpskim narodom. Kod mene su u firmi radili ljudi koji dobro pamte masovni pokolj u selu Vraniću. Kažu, došli četnici u jednu kuću i rekli domaćinu da zakolje 14 jaganjaca, on zakolje 13 i kaže da nije imao više, a oni onda njega zakolju.

Mnogi ističu razlike oko provođenju holokausta u Hrvatskoj i Srbiji, odnosno govore da su u Srbiji to činili Nemci uz logističku podršku kvislinških vlasti, a u Hrvatskoj ustaše uz određenu asistenciju Nemaca. U Hrvatskoj su ustaše bili direktni izvršioци – ustaški režim hteo je da se dodvori Nemcima, pa je radio i više od onoga šta se tražilo.

Vlasti u Srbiji donele su odluku da obeštete Jevreje za imovinu opljačkanu u ratu. Da li bi takvu odluku trebale doneti i vlasti u Hrvatskoj? Pa da tom prilikom obeštete i one Srbe kojima imovina nije vraćena...

Mislim da treba svima vratiti imovinu, bez obzira na to o kojoj je zajednici reč. Vrednost imovine koja je ostala srpskoj državi je oko 500 miliona evra. Imajući u vidu kolika smo zajednica, isplata 950.000 evra na 25 godina pomoći će nam da preživimo. Zato mislim da nema razloga da se u Hrvatskoj nešto slično ne uradi u slučajevima gde nema preživelih porodica, a zna se čije je šta bilo.

Treba li da ovdašnji narodi jedinstveno i u saradnji sa antifašistima nastupaju protiv neofašizma?

Svakako, ali pre svega treba da postoji saradnja na istoričarskom nivou. Na istoričarima je da odlučuju ko je bio antifašista a ko kvisling, a ne na sudovima. Nažalost, za sada kod istoričara nema kritične mase koja bi se izborila za poštovanje dokaza i dokumenata.

Koliko je danas u Srbiji Jevreja i jevrejskih opština?

Na nivou Srbije baratamo brojkom od 3 do 4.000 članova, a tu računamo i supruge koje nisu jevrejskog porekla, ali su ravnopravne članice. Kao član Izvršnog odbora Saveza jevrejskih opština, znam da je u postupku utvrđivanje broja članova jevrejskog porekla: po halaha, verskim propisima, Jevrejin ste ako vam je majka Jevrejka, dok je Hitlerov režim Jevrejima smatrao sve kojima su bar jedan deda ili baba bili Jevreji. Otuda i strah kod Jevreja da se tako izjašnjavaju. Do 1990. sam se izjašnjavao kao Jugoslaven, onda kao Jevrejin, iako to po halaha nisam. To znači da sam za Srbe Jevrejin, a za Jevreje Srbin. Jevrejskih opština u Srbiji ima deset.

SRBIJA

Beograd - Centralna državna ceremonija održana je u okviru kompleksa nekadašnjeg koncentracionog logora na Starom sajmištu, koju je predvodio ministar u vladi Srbije, Zoran Đorđević, u svojstvu izaslanika predsednika Republike.

Pored pripadnika jevrejske zajednice ispred spomenika žrtvama logora cveće i vence su položili Alona Fišer Kam, ambasadorica Izraela u Srbiji, kao i Kajl Skot, američki ambasador, zatim Zoran Radojičić, gradonačelnik Beograda, Sem Fabrici, šef Delegacije EU u Srbiji i mnogi drugi.

„Sastavni deo evropske budućnosti jeste zajedničko iskazivanje pijeteta prema svim nevinim žrtvama fašističke i nacionalističke ideologije“, poručio je ministar Đorđević, podsećajući na 6 miliona stradalih Jevreja u Drugom svetskom ratu.

Beograd - U ponedeljak, 28. januara 2019. godine završena je druga edicija međunarodnog festivala **Rossi fest**. Ovogodišnji festival okupio je preko stotinu izvođača iz Srbije i inostranstva (Izrael, Nemačka, Italija, Španija, Švajcarska, Francuska, UK, Crna Gora, Makedonija, Rusija).

Direktor Rosi festa je Stefan Zekić, dirigent, čest gost na izraelskoj opernoj sceni.

Rosi fest je četvorodnevni međunarodni muzički festival inspirisan stvaralaštvom eminentnog evropskog kompozitora, Salomona Rosija (1570-1650), neobične životne priče i stvaralačkog opusa. Imajući u vidu istorijski kontekst u kojem je stvarao, Rosijev opus je jedinstven po sintezi Istoka i Zapada, odnosno kasne renesansne/ranobarokne muzike zapadne Evrope i jevrejskih tradicionalnih i sinagogaalnih tekstova.

Program festivala usmeren je na promovisanje i kreiranje kulturnog dijaloga o muzici na relaciji jevrejsko-srpsko-evropsko i fokusiran je na istraživanje, izvođenje, promovisanje, kao i na podsticanje stvaranja novih muzičkih dela koja neguju ideju kulturnog dijaloga.

FESTIVAL JEVREJSKOG FILMA U BEOGRADU

Krajem meseca januara ove godine je u Muzeju Jugoslovenske kinoteke otvoren prvi festival jevrejskog filma u okviru koga je prikazano deset filmova iz arhiva Jugoslovenske kinoteke. Festival je otvorio zamenik gradonačelnika Beograda Goran Vesić koji je rekao da je Jugoslovenska kinoteka jedna od najznačajnijih kulturnih institucija.

„Jevrejska zajednica Beograda mi je posebno draga i veoma sam srećan što je u vreme dok sam u prilici da učestvujem u rukovođenju Beogradom došlo do ponovnog uzdizanja jevrejske zajednice i njenog ponovnog učešća u životu grada. Sa ponosom možemo da kažemo da jevrejska zajednica posle puno decenija ćutanja, od velike nesreće koja se desila tokom Drugog svetskog rata, ponovo zauzima svoje mesto ne samo kao zajednica, već i u kulturnom i društvenom životu našeg grada“, rekao je Vesić.

Između ostalog, Goran Vesić je istakao da je ponovno osnivanje Jevrejskog kulturnog centra veoma važno ne samo za jevrejsku zajednicu, već i za Beograd.

„Očekujemo da će taj kulturni centar obezbediti gradu mnoge važne kulturne događaje koji će biti visokog umetničkog dometa. Srećan sam što smo počeli sa ovom nadam se lepom tradicijom, sa festivalom jevrejskog filma, i verujem da će biti puno ovakvih kulturnih događaja koje ćemo imati zahvaljujući Jevrejskom kulturnom centru“, rekao je Vesić.

Na otvaranju festivala je govorio i ministar državne uprave i lokalne samouprave Branko Ružić koji je istakao da kultura pripada svim ljudima ovoga sveta.

„Drago mi je da su tog stava i ljudi iz Jevrejskog kulturnog centra i Jugoslovenske kinoteke. Oni su se potrudili i za sve građane Beograda po prvi put organizovali ovaj festival“, rekao je Ružić.

Izrazio je zadovoljstvo što prisustvuje otvaranju prvog festivala jevrejskog filma na kome će, dodao je, biti prikazani filmovi koji su deo svetskog filmskog nasleđa.

Konzul ambasade Izraela u Srbiji Noa Levi i Goran Vesić, gradski menadžer i zamenik gradonačelnika Beograda

Noa Levi je istakla da je kultura jedna od najvažnijih spona među ljudima i da je zato važno što postoje događaji kao što je ovaj festival.

„Posebno nas raduje što je ovo festival koji se bavi jevrejskim nasleđem, tradicijom i načinom života. Sigurna sam da će publika uživati u ovoj selekciji filmova i nadam se da će ovo postati tradicija u Beogradu“, rekla je Noa Levi.

Na otvaranju se publici obratio i upravnik Muzeja Marjan Vujović, reditelj Marijan David Vajda, uz prisustvo ambasadora Nemačke u Srbiji Tomasa Šiba, predstavnike Austrijske ambasade i Austrijskog kulturnog foruma.

Na otvaranju prvog festivala jevrejskog filma, koji je trajao do nedelje, 27. januara, prikazan je jugoslovenski film iz 1960. godine „Deveti krug“ koji je režirao France Štiglic.

SAD - USA

Holocaust Memorial Miami Beach, Januar 27 - Februar 1, 2019.

Hiljade ne-Jevreja rizikovalo je sve da spasu, sakriju i spasu Jevreje. Zašto su oni pomogli? Šta ih je motivisalo? O tome je govorila dr. Eva Fogelman, psiholog i specijalista druge i treće generacije preživelih Holokausta u istraživanju altruizma spasilaca.

Sudbina Jevreja Jugoslavije je malo poznato poglavlje Drugog svetskog rata. 30. januara je prikazan dokumentarni film **Zaboravljeni** u produkciji Hitahduta, a film prati Stelu, mladu Izraelku rođenu u Jugoslaviji, koja otkriva da je njen pradeda bio muslimanski pravednik među narodima koji je sakrio jevrejsku porodicu tokom nacističke okupacije. Putuje sa spasenima iz svakog regiona, intervjuirajući ih na lokaciji kako bi otkrila dramatičnu istoriju onoga što se dogodilo Jevrejima iz ove balkanske zemlje.

FEBRUAR

TRANSPORT KLADOVO – ŠABAC

U Kfar Sabi je 1. februara 2019. održana komemoracija Jevrejima iz Austrije, Nemačke, Čehoslovačke i manjeg broja Jevreja iz Srbije, stradalih u takozvanom „Transportu Kladovo“.

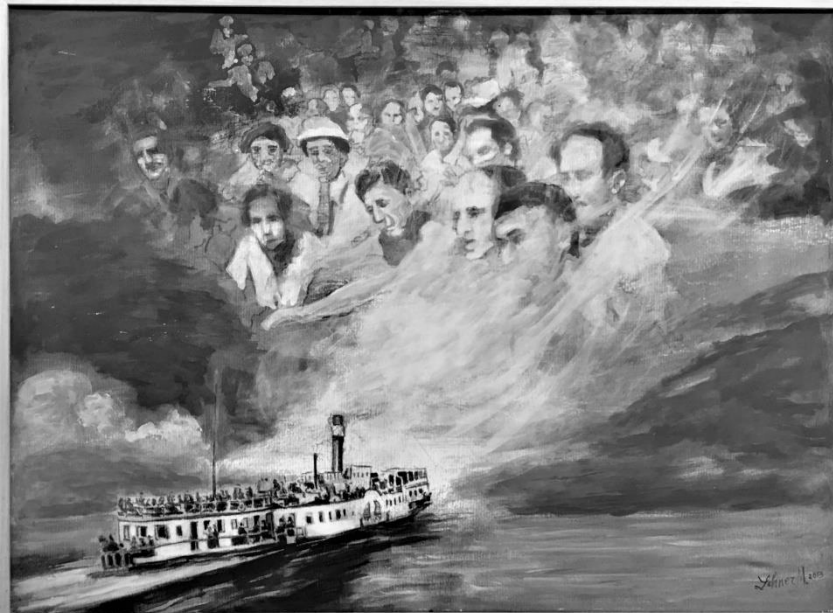

Komemoraciji su prisustvovali Amir Kolman, zamenik gradonačelnika Kfar Sabe, Martin Weiss, ambasador Austrije u Izraelu, Maja Ganon, direktorka škole „Ben Gurion“ u Kfar Sabi, Ofer Rot, predstavnik Udruženja „Kladovo – Šabac“, Milutin Stanojević sa suprugom, ambasador Srbije u Izraelu, Dejan Blagojević, savetnik u Ambasadi Srbije i zamenik ambasadora, Miri Derman, predsednik Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu, potomci stradalih u Transportu i mnogobrojni gosti iz Izraela i inostranstva.

U programu je učestvovao i hor škole „Ben Gurion“.

U svom obraćanju prisutnima, Milutin Stanojević, ambasador Srbije u Izraelu, naglasio je da država Srbija sve čini kako bi se sačuvala uspomena na nekadašnje sugrađane i sa pijetetom se seća stradalih u Holokaustu.

Gost iz Beograda, Davor Salom, dobio je poster Mirjane Lehner Dragić na kome je prikazan transport Jevreja do Kladova i nazad u Šabac

U Kladovu se svake godine nizom prigodnih programa obeležava značajan istorijski jubilej vezan za događaj „Kladovo transport – jedna evropska priča“, kojima prisustvuje veliki broj onih koji čuvaju sećanje na ovaj tragičan događaj.

American Jewish Joint Distribution Committee, Savez jevrejskih opština Srbije, Jevrejska opština Beograd, Centar za neformalnu edukaciju, Opština Kladovo, Centar za kulturu Kladovo i hotel „Đerdap“ Kladovo, učestvuju u organizaciji jevrejskog porodičnog seminara.

Krajem oktobra 1939. godine, oko 1200 Jevreja iz Nemačke, Austrije i Čehoslovačke krenuli su organizovano, preko svojih cionističkih omladinskih organizacija i preko organizacija koje su se posebno bavile pokušajem spašavanja Jevreja, na dugo putovanje do Palestine, kako bi se izvukli od nacističkog pakla u Nemačkoj.

Bilo je predviđeno da se putuje Dunavom do Suline, gde je trebalo da čeka veliki prekomorski brod koji bi izbeglice prebacio do Palestine. Problem je bio u tome što nisu svi putnici imali tranzitne vize i nisu imali sertifikate, odnosno vizu za ulazak u Palestinu. Sertifikate su izdavali Britanci koji su tada držali teritoriju Palestine, a oni su ograničavali ulaz Jevreja. Tako je ovo bio jedan od brojnih ilegalnih pokušaja ulaska u Palestinu.

Krenula su tri broda "Car Dušan", "Car Nikola II", i "Kraljica Marija".

Flotila brodova krenula je prema Crnom moru. Zaustavili su se u Vukovaru na kratko i u Beogradu. Zatim su krenuli dalje ka Donjem Milanovcu. Tamo je trebalo da stigne telegram koji potvrđuje da ih u Sulunu čeka morski brod. Ali taj telegram nije stizao.

Posle skoro mesec dana bez nade, iznenada iz magle, iz Turn Severina došao je ogroman šlep "Penelopi" koga je vukao mali rečni remorker i putnici-emigranti su se oduševili u nadi da se put nastavlja. Čim je stigao, brod se okrenuo i vratio nazad prazan, jer mu je tako naknadno javljeno.

"Dva cara i kraljica" su stalno bili na otvorenoj reci, po hladnom vremenu i neizvesnosti. Pošto se čekanje oteglilo, a na Dunavu počeo da hvata led, brodovi su morali da se sklone u zimovnik za brodove u Kladovu. U Kladovu su boravili od kraja 1939. sve do septembra 1940. godine, gde su srdačno primljeni od meštana malog ribarskog gradića.

Zajednički ručak

Pošto veliki brod i dalje nije stizao, a u Kladovu je zbog blizine Nemaca u Rumuniji postalo opasno, šlepovi su putnike vratili natrag do Šapca na reci Savi. To je bilo septembra 1940. godine.

Kako je vreme prolazilo, a Nemci se približavali, ljude je sve više napuštala nada da će otići iz Šapca. Pojedinci su bežali preko nekih veza koje su sami pronašli. Oko dve stotine dece, bez roditelja, uspelo je da ode u dva transportera sa šabačke železničke stanice za Palestinu. Posle 06. aprila 1941.g. sve nade su napuštene. Nemci su okupirali Srbiju, ušli u Šabac i zaveli iste one mere od kojih su svi ti Jevreji dve godine ranije pobjegli.

Zbog nekih partizanskih akcija, Nemci su se posebno okomili na stanovništvo Šapca. Iživljavali su se na muškom delu stanovništva uključujući Srbe i Jevreje. Nekoliko dana su ih držali zatvorene i terali ih da trče i marširaju od sela Klenka do sela Jarka. Iznemogle i posrnule su ubijali. Posle desetak dana mučenja, Jevreji izbeglice, šabački Jevreji i šabački Cigani odvedeni su iz grada i streljani kod mesta Zasavica.

Zasavica – Kolona smrti

Žene iz logora u Šapcu su sa decom po izuzetnoj hladnoj zimi, februara 1942.g. oterane iz Šapca za Beograd. Išle su pešice po snegu i vetru noseći u rukama i vodeći za sobom decu koja su se usput smrzavala i umirala od jake hladnoće. Majke su, po svedočenju očevidaca, ludele od bola za decom i čupale kosu. One koje su stigle do logora Sajmište, bile su likvidirane u kamionu sa gasom.

Posle rata napravljen je spisak od 1057 imena pobijenih muškaraca i žena, austrijskih, nemačkih, slovačkih i šabačkih Jevreja.

16. oktobra 2002. godine, nakon 62 godine, u znak sećanja na stradale Jevreje Kladovu je darovan spomenik jevrejskim žrtvama, koji potvrđuje da je Kladovo bio jedina mirna luka na putu za Obećanu zemlju.

Spomenik je umetničko delo arh. Mimi Bihaly – Vučković iz Zemuna.

DAN DRŽAVNOSTI SRBIJE

Povodom Dana državnosti Srbije, ambasador Srbije u Izraelu, Milutin Stanojević sa suprugom, te članovima diplomatskog kora, priredio je u hotelu Carlton u Tel Avivu svečani prijem, kojem su prisustvovali mnogobrojni državni zvaničnici Izraela, članovi diplomatskog kora iz više zemalja, kao i mnogobrojni vojni atašei i gosti poreklom iz Srbije i bivše Jugoslavije.

pukovnik Predrag Kostić

H.E. ambasador Srbije Milutin Stanojević i vojni ataše

15. februara obeležavaju se dva značajna datuma iz srpske istorije. Dan kada je 1804. godine podignut Prvi srpski ustanak, kao prvi značajan korak u oslobođenju od turskog jarma, i dan kada je 1835. na sretenjskoj skupštini u Kragujevcu donet prvi moderan ustav Knjaževine Srbije, tzv Sretenjski ustav.

U svom pozdravnom govoru, ambasador Stanojević naglasio je prijateljstvo srpskog i jevrejskog naroda, istovremeno podsećajući na poreklo porodice Teodora Hercla iz Zemuna, Srbija, gde su začete ideje savremenog cionizma.

Ambasador Srbije, Milutin Stanojević, istakao je činjenicu da je Srbija prva u Evropi, možemo reći i u svetu, zakonski odredila obavezu države da se u procesu restitucije jevrejske imovine bez naslednika, odredi pravo jevrejske zajednice na restituciju i oporavak od posledica ratnih strahota Drugog svetskog rata. Naravno, zakonski je određeno i pravo preživelih potomaka na povraćaj imovine, što su mnogi već iskoristili.

„Danas smo zajedno protiv pokušaja revizionizma i prekrajanja istorije“, istakao je ambasador Stanojević, što je u svom govoru potvrdila Cipi Hotoveli, zamenica Ministra spoljnih poslova Izraela.

Cipi Hotoveli (Tzipi Hotovely) je posebno istakla potrebu i podržala inicijativu da se u Beogradu otvori Muzej Holokausta.

Moramo spomenuti da su u ograničenim materijalnim uslovima, supruga ambasadora Svetlana Stanojević, vojni ataše Predrag Kostić, zamenik ambasadora Dejan Blagojević i osoblje ambasade, učinili veliki napor da se u prijatnoj atmosferi dostojno proslavi državni praznik Republike Srbije.

Predsednik JOB u Jad Vašemu

Predsednik Jevrejske opštine Beograd, Danilo Medić, krajem februara ove godine je boravio u zvaničnoj poseti Svetskom centru sećanja na Holokaust - Jad Vašemu u Jerusalimu. U pratnji Danila Medića bio je i Josef Žamboki, poznati dobrotvor iz Izraela.

Predsednika Jevrejske opštine Beograd primio je Shaya Ben Yehuda, direktor za međunarodne odnose Jad Vašema a tema sastanaka je bila buduća saradnja Instituta za istraživanje Holokausta u okviru budućeg memorijala Staro Sajmište i muzeja Holokausta u Beogradu. Shaya Ben Yehuda je obećao svestranu pomoć u svim segmentima rada budućeg instituta i muzeja Holokausta.

Srdačano rukovanje, Danilo Medić, levo i Shaya Ben Yehuda, desno.

O memorijalu Staro sajmište smo pisali u prošlom broju Mosta, a vredno je da spomenemo da je Danilo Medić svojim autoritetom uspeo da dobije saglasnost Gorana Vesića, zamenika gradonačelnika grada Beograda, za proširenje Jevrejskog groblja u centru Beograda, najveći spomeničko memorijalni kompleks u Srbiji, a i regionu.

MART

SEVERNA MAKEDONIJA

Posle kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, aprila 1941, u raspodeli ratnog plena fašističkoj Bugarskoj pripali su delovi Makedonije, Trakije i severne Grčke. Još 1939. doneti su u Bugarskoj rasistički zakoni koji su se pre svega odnosili na Jevreje. Kulminacija je dostigla vrhunac 11. marta 1943. kada su na zahtev nacista pohapšeni Jevreji iz Štipa, Bitole, Skopja i još nekih mesta, zatvoreni u „Monopol“, skladište duvana u Skopju, a odatle deportovani u logor smrti, Treblinku.

Ove godine na svečanim ceremonijama obeleženo je 76 godina od ovog tragičnog događaja. Centralna komemoracija je održana u Makedonskom narodnom pozorištu povodom deportacije 7.144 makedonskih Jevreja, uključujući i zvanično otvaranje muzejske izložbe u Memorijalnom centru Holokausta u Skopju.

Premijer Severne Makedonije, Zoran Zaev, u svom govoru je između ostalog rekao: "Holokaust nije samo jevrejska **tradicija**, niti samo jedna mračna strana Drugog svetskog rata. Uz sav užas, taj genocid je upozorenje i lekcija za sve nas, koje god da smo vjere i za sva vremena...", nenamerno, umjesto reči tragedija izgovorio je reč "tradicija".

Iz obraćanja premijera Zaeva sasvim je jasno da je u pitanju nenamerna greška, jer njegov govor u celini nedvosmisleno odražava duh osude genocida nad Jevrejima i naklonost prema porodicama žrtavama Holokausta.

"Svakako se radi o nenamernom lapsusu, grešci zbog koje se izvinjavam", poručio je Zaev

Jad Vašem 12. mart 2019.

U Jad Vašemu je odata pošta stradalima u Šoa. Osim predstavnika diplomatskog kora iz Makedonije, jevrejske zajednice poreklom iz Makedonije, ceremoniji je prisustvovala i Miri Derman, predsednica HOJ

Generalna Skupština Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu održana 25. marta 2019. - Izveštaj

Na dnevni red su iznesena dva glavna problema:

A. Ostavka predsednice HOJ i članova Glavnog odbora i izbor novog.

Ostavka sadašnjeg odbora na čelu sa gospođom Miri Derman nije nova i zvanično je predstavljena na prethodnom sastanku. Od tada, odbor je nastavio da radi na privremenoj osnovi. Miri je predstavila poteškoće u aktivnostima u svetlu malobrojnosti aktivista, opterećenja koje ona ima i članovi odbora i nedostatka opšte pomoći.

B. Diskusija po pitanju Kuda ide Udruženje?

Pored navedenog, Miri Derman je ukratko iznela dilemu u kojoj se našlo Udruženje u vezi dokumentarnog filma o stradanju jugoslovenskih Jevreja. Nesporazumi potiču od bliske veze koja je stvorena sa rediteljem filma, Nitzom Gonen, i Odborom Udruženja i vodećim članovima u pripremi filma, posebno u oblasti finansija i autorskih prava. Ustvari, stvara se tužna situacija u kojoj reditelj koristi i distribuira film, ignorirajući odluku udruženja i briše ime udruženja kao jednog od inicijatora filma, finansijera i nosilaca prava. Pored toga, naglašeni su problemi komisije u pripremi časopisa Most - Geshet, uključujući prikupljanje i distribuciju materijala. Sa naglaskom na mali broj pretplatnika (samo 150).

C. Predlog za podjelu prema podjeli Jugoslavije na sadašnje zemlje. – *primedba urednika: Većina nas je stigla iz Jugoslavije, a pokušaj razbijanja i ovako male zajednice, nije novost, ali smo se do sada tome uspešno suprotstavljali. Uostalom, i države nastale iz bivše Jugoslavije danas pokušavaju da nađu modus ponovnog okupljanja kroz regionalnu saradnju.*

Moše Talmor, izabrani predsednik Skupštine, obrazložio je jednu od tema skupa, "Lice Udruženja - Kako dalje?" Predstavljene su brojne klauzule koje dovode u pitanje samu potrebu za Udruženjem:

1. Razbijanje jugoslovenske federacije nakon rata na Balkanu 1991/95. Rascep je stvorio i izvesnu podjelu među bivšim jugoslovenskim narodima, na primer, odvojenu organizaciju makedonskih imigranata. Zahtev kosovskih imigranata za odvojeno priznanje, i tako dalje.

2. Nedostatak članova udruženja i nezainteresovanost mladih generacija ograničavaju aktivnosti i ne dozvoljavaju široku i duboku aktivnost za očuvanje "jevrejske / jugoslovenske" kulture.

3. Ekonomska kriza u kojoj se Udruženje nalazi zbog malog broja članova koji plaćaju članarinu i finansijskog stresa nastalih pripremom i realizacijom filma (vidi gore).

4. U nekim balkanskim zemljama, međutim, doneseni su zakoni o restituciji imovine, ali aktivnost na tom predmetu nije aktivnost Udruženja (osim širenja informacija.) Ovo je pojedinačna aktivnost u odnosu na novostvorenu državu. Delovat će vis-a-vis Vlade Srbije, a opet, Udruženje nema nikakve veze ili mogućnosti za obavljanje poslova u ovoj oblasti, jer njen pravni status to ne dozvoljava.

Iz svega navedenog (i uglavnom) postoje tri mogućnosti: Nastavak rada Udruženja u sadašnjem formatu, što uključuje izbor novog odbora. Nastavlja se održavanje Dana sećanja na Holokaust i tradicionalni piknik za Sukot i pored sumornih podataka predstavljenih i u svetlu nedostatka interesa budućih generacija.

Uslijedila je rasprava nakon glasanja koje je odbacilo predlog za zatvaranje Udruženja. Dati su različiti predlozi za napredak, uključujući i modernizaciju Udruženja, takođe uključujući distribuciju mesečnog biltena, masovno poticanje mladih generacija da se pridruže i da se zainteresuju za korene njihovih porodica. Naglašena je potreba očuvanja kulture i korena za buduće generacije. Vraćeno je značajno postojanje arhive Udruženja i njegove upotrebe za nauku i istraživanje. O temi filma i aktivnosti sa rediteljem, to će ispitati Miri Derman, uključujući i opcije za pravnu akciju.

U svetlu izveštaja gospodina Tuvala (sledeće generacije), koji radi na pripremi novog i ažuriranog sajta na internetu, uskoro se očekuje završetak projekta, odlučeno je da će Sajt, između ostalog, poslužiti kao poluga u potrazi za novim članovima i volonterima za rad u Odboru Udruženja.

Poslednja vest: Miri Derman je prihvatila da do izbora novog predsednika obavlja dužnost predsednice HOJ, u skladu sa njenim ličnim uverenjima i potrebama Udruženja. No, i to ne za sva vremena, nego dok se ne pronađe (ili javi) adekvatna zamena.

APRIL

PESAH, jedan od najvažnijih jevrejskih praznika i ove godine je doneo radost deci, a nekim roditeljima glavobolju. Deca nisu išla u škole 7 dana, mame i tate su išli na posao, a Baka (i deka!) servis su radili punom parom.

Kada sam bio mali ja nisam imao ni baku ni deku – s očeve strane su stradali u Jasenovcu, a s mamine deda je umro pred rat, a baka je toliko šibana u ustaškim zatvorima (zato što su joj deca bila u partizanima) da posle rata nije dugo izdržala. Mama i tata su bili zaposleni. Kada se rodio moj mlađi brat, mama je dala otkaz. Tek kada smo malo poodrasli, ja sam imao već 11 godina, pred bar micvu, mama je počela ponovo da radi... Nije lako sačuvati tradiciju!

MAJ

Jom HaŠoa 2. maj 2019.

Komemorativna ceremonija je održana pored šumice u Šorešu, posađene u znak sećanja i pošte za oko 65 hiljada Jevreja iz bivše Jugoslavije stradalih u Holokaustu.

Na početku ceremonije, hor iz Even Yehuda, nazvan skaraćenicom Evenyu otpevao je pesmu Hane Seneš „Eli, Eli“ uz muzičku pratnju Ofer Lot. U toku ceremonije otpievali su i pesmu „Cvet“, Cruija Lahava i Jehude Polikera.

Posle smrti Hane Seneš, pesnikinje i anti-fašiste, borca za slobodu jevrejskog naroda, u njenoj zaostavštini su pronađene različite verzije pesme i započela je rasprava o njihovoj autentičnosti. Danas je jasno da je ona autorica i različite verzije pesme su jednostavno formule koje je zadržala iz procesa pisanja.

Prva verzija pesme, za koju je miziku napisao David Zehavi, objavljena je u avgustu 1945, reči su glasile: Eli, koji nikada neće stati: Pesak i more, Žubor vode, Munje na nebu, - Poverenje u čoveka.

Današnja verzija ne sadrži „poverenje u čoveka“, nego je zamenjena rečima sa „čovekovom molitvom“, tako da se ova pesma često izvodi kao uvod u *Kadiš*.

Miri Derman, predsednica HOJ, između ostalog je govorila o traumama Holokausta koje su često potiskivane zbog budućih generacija, dece, koja tek odrastaju i koja su dugo bila pošteđena strašne istine, dok nisu stasala da čuju šta se dešavalo u njihovim porodicama. Zato danas i zauvek čuvamo uspomenu na stradale u Holokaustu, istakla je Miri Derman. Miri Derman se zahvalila svima na pomoći u organizovanju ove ceremonije.

Avraham Finci, rodом iz Sarajeva, čiji je otac Moše Finzi ubijen u logoru Jasenovac. Zajedno sa majkom Rachel i njegovim bratom blizancem Samjuelom je pobeгаo i sklonio se u Italiju i Švajcarsku. Nakon rata vratili su se u Beograd i Sarajevo, a 1950. emigrirali u Izrael.

Avraham je izgovorio kadiš za stradale u Holokaustu.

Rabin Arije Herškovič je zet Blanke Bunzel, koja je rođena u malom mestu Susek, na padinama Fruške gore, Srbija. Blanka se zajedno sa sestrom Hanom sakrila kod porodice DUDAS PALJO i ANE, koji su nakon rata priznati kao pravednici među narodima.

Unuci Anna Doga, Daniela Itzhak, Živ Aviram i Michael Kukučka stajali su uz rabina za vreme molitve - "אל מלא רחמים" – „Bog je pun milosti“

Beti Azuri je rođena kao Bjonda Bahar u Skoplju. Njeni roditelji Rivka i Aharon Bahar ubijeni su u Treblinki. Imala je 4 godine kada su je sakrili prijatelji njenih roditelja, Belga i Aleksandar Todorov. Odrasla je kao hrišćanka do svoje 13. godine. Emigrirala je u Izrael 1952. godine. Beti je sa unukom položila venac kraj andarte posvećene stradalim Jevrejima iz ex Yu.

Dany Bader je ispričao priču o svojoj sestri, koja je kao beba preminula u vozu za Aušvic. U Izraelu se čuva sećanje na stradale u Holkaustu i u školama, i to na taj način što se deca podstiču da pišu o svojim korenima. Tako je i Baderova kćerka trebalo da napiše rad na tu temu. Tada je Bader saznao od mamine saputnice iz voza za Aušvic više nego što je do tada čuo od roditelja o tragičnom kraju njegove sestre.

Život ume da se poigra sa nama, Baderova najstarija kćerka rođena je istog datuma, 5 decembra, kao i njegova sestra, koju nikad nije upoznao.

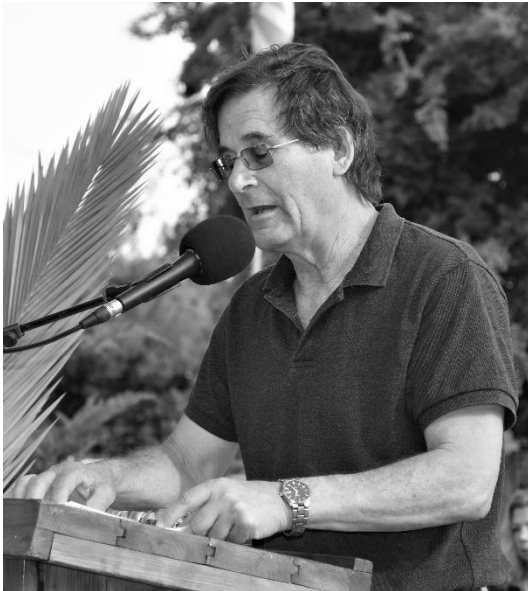

Josi Lederer je ispričao o tragičnoj sudbini njegove sestre Gizele (Gizi), koju takođe nije upoznao – Josi je rođen posle rata u Izraelu, a Gizela je imala 5 godina, kada je majka oterana na prisilni rad u blizini Aušvica, a dete je dala na čuvanje komšinici nejevrejki.

Otac je rat proveo u nemačkom zarobljeništvu kao vojni zarobljenik. Posle rata i majka i otac su se vratili u Bačku Topolu, Vojvodina, i tada su saznali da su nacisti po odlasku majke, došli po dete, kome se izgubio svaki trag.

Gizelino ime se nalazi na spomen-

ploči žrtvama Holokausta na mesnom groblju. Tamo je obeležje sa imenima 14 članova Josijeve porodice.

Jehuda Jaron govorio je kao istraživač iz Jad Vašema. Tema njegovog rada i govora na komemoraciji je bila „Doprinos preživelih Holokausta iz Jugoslavije državi Izrael“.

Masovna imigracija iz Jugoslavije trajala je nekoliko godina, a u četiri talasa imigracije, oko 8.000 ljudi je stiglo u Izrael. Brod "Negba" je bio poslednji, stigao je u Haifu u oktobru 1952. godine.

Jaron je podsetio kako je krenula prva Alija. Predsednik Saveza jevrejskih opština, dr. **Albert Vajs**, objavio je 1948. pismo koje je distribuirano među zajednicama, sa detaljima i uputstvima o tome šta se očekuje od onih koji će emigrirati u Izrael,

uključujući sljedeće:

"... U dobi od 17 do 40 godina verovatno će se regrutovati za direktnu službu u vojsci ... Svaki Jevrejin je dobrodošao u Izrael ako dođe sa poštenom namerom da živi i radi u njemu i da pomogne u borbi za osnivanje države Izrael ... Svi moraju da znaju da uslovi u Izraelu nisu laki i da ne teče med i mleko, ali mora se raditi i boriti, i samo oni koji su toga svesni neće biti razočarani".

„Želim da se osvrnem na neke od (preživelih) žrtava Holokusta iz Jugoslavije, koji su u velikom mjeri doprinijeli državi i to u raznim oblastima“, rekao je Jaron. „Oni su, naravno, samo deo onih koji su isto tako dostojni da se pomenu. Želim da se izvinim što ovom prilikom govorim samo o pojedinim zaslužnim“.

Na spisku pomenutih su se našli: Ilana Šafir, Dan Reisinger i Dina Merhav, umetnost; Profesor Joel Margalit, Ervin Rajter, Profesor Šaul Ladani, nauka; Dina Katan Ben-Cion, Ženi Lebl, Menahem Šelah, Tomi Lapid, Književnost, novinarstvo, ovekovečenje; Dr Rafael Pijade, Profesor Reuven Eldar, Aleksandar (Aca) Rozenberg, Dr. Simon Tori Jaša, Dr. Elizabeta (Lilia) Podkaminer, medicina; Albert Musafija, Avram Rona, Izrael Singer Dragutin, Služba bezbednosti.

Bar Lev i Dado su postali pojam i uzor mnogim imigrantima, a Raul Teitelbaum, istaknuti i dominantni politički aktivista, koji je objavio stotine članaka i istraživačkih radova na temu Holokausta, preživelih i socijalnih i ekonomskih pitanja.

ove godine vodio Daniel Fogel

Već godinama unazad komemorativnu ceremoniju je i

Sećanju na stradale u Holokaustu prisustvovali su predstavnici Ministarstva spoljnih poslova Izraela, diplomatskog kora Srbije, Makedonije, Slovenije, Hrvatske, BiH... a na kraju komemoracije svi zajedno su otpevali himnu nade, himnu Izraela, „HaTikva“

Dan sećanja na vojnike i heroje (Jom HaZikaron) – 8. maj i Dan nezavisnosti države Izrael – 9. maj

Država Izrael svake godine prigodnim ceremonijama širom zemlje održava sećanje na poginule vojnike Izraela i žrtve neprijateljskih akcija. Od 1860. godine ubijeno je 23.741 vojnika i pripadnika snaga bezbjednosti i pokreta otpora, a još 3.150 civila je ubijeno u neprijateljstvima. Ovaj broj uključuje i 120 stranih državljana ubijenih u terorističkim napadima u Izraelu i 100 civila koji su pali u inostranstvu, a 13 civila je ubijeno u terorističkim napadima od posljednjeg Dana nezavisnosti.

Državna komemoracija za poginule Izraelce i žrtve neprijateljstava ispred Kotela u Jerusalimu oglašena je sirenom. Na ceremoniji su govorili predsednik države Izrael Rubi Rivlin i načelnik General štaba Aviv Kohavi. Zajedničko u njihovim govorima kojima su se obraćali porodicama stradalih i svim građanima Izraela jeste poruka da je Izrael dovoljno jak i da će svakim danom biti sve jači u odbrani naroda Izraela. Tako je i ove godine prema državnom kalendaru prvo obeležen Dan sećanja na pale vojnike i heroje, tužan dan, i drugi dan, Dan nezavisnosti, dan radosti za budućnost koja obećava.

Među stradalima ima veći broj Jevreja iz bivše Jugoslavije. Uvek ih se sećamo, pišemo o njima, a ove godine ćemo se setiti Jakoba Željka Mrvice, poreklom iz Novog Sada, Srbija, koji je posle manje od dve godine boravka u Arcu, a to je bilo pre 15 godina, pošto mu se ispunila želja da se pridruži izraelskim odbrambenim snagama, poginuo od podmetnute mine u pojasu Gaze. Sa njim je poginulo još pet vojnika koji su se zajedno s njim nalazili u transportnom vozilu.

Mrvica, (levo) sa drugom iz jedinice

Jakob Željko Mrvica, iako je za života izrazio želju da bude sahranjen u Jerusalimu, sahranjen je u Novom Sadu, a pogrebu su prisustvovali i zvaničnici Vojske Izrael sa njegovim drugovima, koji su u njegov grob položili zemlju koju su doneli iz Izraela. Pomen za Mrvicu je održan 10. maja u Zihron Jakovu, Izrael.

Dan nezavisnosti Republike Slovenije

Od proglašenja nezavisnosti Republike Slovenije proteklo je 28 godina. Manje više, svima je poznato da je Republika Slovenija jedna od 6 republika bivše Jugoslavije. Otkuda datum Dana nezavisnosti Republike Slovenije?

Moramo malo da se vratimo u prošlost.

O uzrocima raspada Jugoslavije ne postoji čvrst konsenzus, kao ni o datumima kada je taj proces započeo niti kada se završio. U formalnom smislu raspad Jugoslavije je započeo 24.6. 1991. kada su Slovenija i Hrvatska proglasile nezavisnost, a dan kasnije parlamenti Slovenije i Hrvatske su proglasili nezavisnost. Proces raspada Jugoslavije završio se 27.4. 1992. kada su Srbija i Crna Gora - preostale članice tzv. krunje Jugoslavije proglasile novu državu pod nazivom Savezna Republika Jugoslavija – a i ta Jugoslavija se ubrzo raspala, te danas imamo pored postojećih i republike Srbiju i Crnu Goru.

Iako, ovo što ću navesti nema veze sa Danom nezavisnosti Republike Slovenije, radi informisanja naših čitalaca, moram da dodam da proces raspada Jugoslavije nije završen do današnjih dana. Naime, i pokrajina Kosovo i Metohija se 2008. izdvojila iz Srbije, ali još uvek nije priznata kao država od većine zemalja sveta, odnosno, nije pod nazivom Kosovo postala članica Ujedinjenih nacija.

No, ova upadica ne umanjuje izuzetan prijem ambasadorke Slovenije, Barbare Sušnik, koja je već u svom obraćanju zvanicama prijema, rekla da je sve to učinila uz izuzetnu pomoć osoblja ambasade.

Ono što je mnogo važnije, Barbara Sušnik je istakla izuzetnu saradnju dve države, Izraela i Slovenije. I pored dobre ekonomske saradnje, ambasadorka je izrazila nadu da će u Ljubljani biti otvorena ambasada Izraela (za sada je nerizedentni ambasador Slovenije u Austriji).

Prisutnima se obratio i Dobran Božič, državni sekretar Ministarstva spoljnih poslova Slovenije, koji boravi u Izraelu u okviru ekonomske delegacije. Slovenačku ekonomsku delegaciju čine predstavnici 13 inovativnih visokotehnoških, uglavnom start-up kompanija, čiji je cilj uspostavljanje kontakata sa istaknutim predstavnicima izraelskog start-up sistema i kapitalnih fondova.

Državni sekretar Božič učestvovao je na slovenačko-izraelskom poslovnom forumu u Peres centru za mir i inovacije, gde je predstavljena izraelska poslovna klima i mogućnosti na ovom

tržištu, kao i karakteristike slovenačke privrede sa naglaskom na inovacije u pojedinim oblastima.

S leva na desno, ambasadorka Barbara Sušnik, Dobran Božić, državni sekretar i zamenik Ministra spoljnih poslova Slovenije, Amir Ohana, ministar pravde Izraela i mnogobrojni gosti

Ministar Ohana je istakao prijateljstvo dve zemelje i dobru ekonomsku sardnju, posebno u oblasti turizma.

MOST

Bilten Udruženja useljenika iz
bivše Jugoslavije u Izraelu

Godina 66
Broj I – VI 2019.
Broj strana: 48

HOJ POB 8090
Hitahdut Oley Jugoslavia,
Kfar Saba 4418002. Box 5049
E-mail:
hitahdut@gmail.com

Urednik
Alex Ekstein
ekstein@netvision.net.il
Članovi redakcije: Avraham
Atijas, Miriam Aviezer, Ivica
Čerešnješ i Dušan Mihalek

Reč predsednice, Juni 2019

MIRI DERMAN

Dragi prijatelji,
Nedostajete mi ....
Nedostaju mi sve aktivnosti, sastanci sa vama, učešće velikog broja prijatelja na izletima, predavanjima, događajima, zauzimanje volontera na svaku moju molbu ...
Nedostaju mi svi prijatelji koji više nisu sa nama i bili su sastavni deo Hitachdut Olei Jugoslavia i njegove delatnosti ...
Da, u protekloj godini smo na raskrsnici! Mnoge dileme, razmišljanja o budućnosti Hitachduta. Mnogi od vas su izrazili želju za nastavkom postojanja Hitahduta, da se ne prekine lanac generacija koji postoji već 85 godina i znači za sve doseljenike iz Jugoslavije, na neki način dom. S druge strane, sve manje ljudi i nedostatak volontera u zajednici, izazvali su kod mene i članova odbora sumnju u nastavak.

Priprema ceremonije Dana Holokausta probudila je moje nade ... Odgovor članova koji su se zauzeli (a većina ih je mladih!) da prevedu obimni materijal za ceremoniju (njih je angažovao Aharon Haravon), saradnju i veliki broj učesnika koji su stigli na ceremoniju jako me je dirnuo. Videla sam u tome da je nastavak rada Hitahduta važan za većinu nas! Zato sam odlučila da dam još jednu šansu i nastavim da vodim Hitahdut ... Ali još puno toga treba uraditi da bi se nastavilo! Potrebna nam je vaša saradnja i pomoć.

1. Trenutno uredjujemo popis imena i brojeva telefona tako da možemo kontaktirati većinu članova.

Volonteri će telefonski kontaktirati članove kako bi dopunili i ispravili lične podatke i čuli vaše mišljenje o radu i aktivnostima. Namera je da se dobije jasnija slika o tome da li će Hitachdut moći da postoji, da li postoji budućnost za Hitahdut. Samo zajednička akcija i veća grupa članova koji će pristati da preuzmu na sebe teret će omogućiti da Hitachdut nastavi da postoji.

2. Želela bih da angažujem za odbor i mlađe ljude, sto bi nam pomoglo da dođemo do budućih generacija bez kojih nema budućnosti Hitahduta. Moguće je da će u odboru biti potreban neko ko će se pobrinuti za regrutovanje mladih i za odgovarajuće aktivnosti za njih.

3. Vraćamo se na aktivnosti koje pomažu da se konsoliduje zajednica i omogućće susreti i kontakti među članovima.

- A. Poseta porodice Frenkel u Rechasim održaće se u petak 19.7.1919 u 11:00, a detalji će biti poslani putem e-maila i Facebook-a.
- B. Polovinom septembra biće predstavljena knjiga Milana Fogela, „Pravednici sa i bez medalje“ na S/H i engleskom jeziku. Tačan datum biće naknadno određen o čemu ćete biti na vreme obavešteni.
- C. Dr Dina Katan Ben-Zion i ja organizujemo događaj u oktobru, povodom obeležavanja 10 godina od smrti Ženi Lebl (z’l) i obeležavanja izlaska nove knjige Davida Grossmana “Sa mnom se život igra puno” koja je bazirana na životu Eve Nahir (z’l). Dve žene koje su bile na Golom Otoku, dve vrste ljubavi, jedna ljubav koja završava prevarom, druga potpuna ljubav.
- D. U decembru će stići iz Šida u Izrael istoričar i arheolog Radovan Seremac i biće nam čast da predstavimo njegove knjige.

4. Trenutno smo u završnoj fazi otvaranja nove www stranice Hitachduta, nakon višemesečnog rada i prikupljanja relevantnih materijala. Sajt, koji će podići naš član Tuval Lifšic, sadržaće osim ostalog i informacije o budućim događajima,

fotografije događaja Hitahduta, jugoslovenske recepte, informacije o današnjim i prošlim zajednicama Jugo- slavije i način kontakta sa Hitahdutom i arhivom. Ako imate dodatnih ideja, pošaljite ih Tuval-u na adresu: tuval.lif@gmail.com

5. Kao i obično, i ove godine ćemo se sastati za Sukot u šumi Ben Shemen u ponedeljak, 14. oktobra 1919. godine, sa početkom u 10:00. Pored redovnih aktivnosti, dodaćemo i posebne aktivnosti za decu. Ko je voljan da bude zadužen za dečiju stanicu i ko će biti spreman da pomogne u organizaciji prostora za susret neka se javi XXX 050-3556841 ili Miri na 050-3556842

S obzirom da se vraćamo na aktivnost, svako ko još nije platio članarinu za 2019. godinu, treba da požuri i pošalje ček na 150 NIS-a na adresu: Hitachdut Olei Jugoslavija, PO Box 8090, Kfar Saba, T.D. 4418002 (Svaka donacija, pored 150 NIS, je dobrodošla. Trebalo bi da uvećamo kasu što bi nam pomoglo da se oporavimo od procesa snimanja filma o holokaustu Jevreja Jugoslavije i da nastavimo sa tekućim aktivnostima.

Osim toga, predlažem da uđete na Facebook stranicu Hitachduta i budete aktivni u njoj. Možete da postavljate teme, pitanja, članke, jugoslovenske pesme, informacije, itd. To je naš virtualni kutak sastajanja!

Nadam se da ćemo uspeti da krenemo novim putem, da postanemo aktivni i da ponovo budemo dom za sve nas! Hajde da se potrudimo da ne bismo žalili za domom koji je postojao i više ga nema.

Srdačno vaša,
Miri Derman

Prevod na S/H: Renata Kabiljo

Link: [Hitahdut Olej Ex](https://www.facebook.com/groups/54690396838/photos/)

[התאחדות עולי](https://www.facebook.com/groups/54690396838/photos/)

[יגוסלביה לשעבר](https://www.facebook.com/groups/54690396838/photos/)

www.facebook.com/groups/54690396838/photos/

NEKOLIKO ZANIMLJIVOSTI O MOSTU

*Piše Milan Fogel,
glavni urednik Mosta*

Prvi Bilten je objavljen 1935. kada je i osnovano Udruženje useljenika iz Jugoslavije u Izraelu, skraćeno HOJ. Tada je Bilten imao čisto službeni karakter da bi 1953. godine na Skupštini HOJ doneta odluka da se Bilten sa širim informacijama objavljuje jednom mesečno.

Bilten je u početku štampan na geštetneru i dostavljan je pojedincima i porodicama. Tada je Bilten imao kolektivno uredništvo, što bi i danas trebalo da bude slučaj.

Do 2010. godine Most je objavljivan pod nazivom Bilten Udruženja useljenika iz Jugoslavije u Izraelu. Raspadom Jugoslavije, dodat je prefiks iz bivše Jugoslavije,

Po mom saznanju, prvi profesionalni urednik Biltena je bio sarajevski novinar i karikaturista Đoko Ninković, koji se devedesetih godina iz bivše Jugoslavije uselio u Izrael i odmah je primljen u Udruženje izraelskih karikaturista. Đoko je bio prvi urednik Biltena sa redovnom platom.

Smatram da je sasvim u redu da se vodi računa o sadržaju Mosta, ali sam protiv cenzure. Ne znam kako bih okarakterisao slučaj sa Đokom Ninkovićem, koji sa majčine strane potiče iz porodice Alkalaj iz Sarajeva. Đoko je dobitnik više nagrada za karikaturu, a kada je u Biltenu objavio jednu karikaturu, delu tadašnjeg rukovodstva HOJ-a se to nikako nije svidelo. Dakle, Đoko Ninković bio je prvi urednik koji je dobio otkaz. Naravno, to je bilo u formi ostavke, a Đoko ne samo da je napustio mesto urednika, nego je posle četiri godine po useljenju napustio i Izrael i vratio se u Sarajevo, gde je uspešno nastavio karijeru karikaturiste.

Đoku Ninkovića je nasledila Ana Šomlo, sa bogatim uređivačkim i spisateljskim iskustvom iz bivše Jugoslavije. Kada je Ana Šomlo 2010. podnela ostavku na mesto Glavnog urednika, predloženo mi je da ja nastavim njen posao. Ja sam insistirao da se raspiše konkurs za mesto urednika, što je i urađeno. Tako sam ja bio prvi urednik koji je postavljen po konkursu, što i nije bio tako veliki uspeh, jer sam bio jedini kandidat. Pošto sam se već više godina bavio spisateljskim radom, a time se bavim i danas, dogovoreno je da samo jednu godinu budem urednik, a da rukovodstvo HOJ za to vreme pronađe nekog drugog ko će nastaviti urednički posao.

Dogovorena godina traje li traje, evo, već deset godina nije nađena zamena, iako sam uvek tvrdio da nema nezamenljivih, što u ovom slučaju još nije potvrđeno.

Sa novim urednikom, valjda je to i normalno, Most je dobio drugačiju fizionomiju. Pored aktuelnih informacija vezanih za aktivnosti HOJ-a, vesti iz Areca i bivše Jugoslavije, sve češće se objavljuju tekstovi sa interesantnim temama vezanim za Jevreje. Književni dodatak je veoma brzo postao sastavni deo našeg časopisa.

Novi urednik je uz pomoć Moše BenŠahara uveo ivritsku stranu Mosta – Gešer. Prvobitna zamisao je bila da se dvosmerno prevode tekstovi, tako da isti tekstovi budu i sa jedne i sa druge strane. Od te zamisli smo brzo odustali, jer bi novine u tom slučaju bile prevelikog obima, a zadržali smo bogatstvo tema za naše čitaoce, koji većinom podjednako dobro čitaju latinične tekstove na jezicima bivše Jugoslavije kao i hebrejski. Posle opravdane ostavke Moše BenŠahara, uređenje hebrejske strane nastavio je Alex Ekstein, što i danas uspešno radi.

Iste godine, 2010, kada sam izabran za urednika, doneta je odluka da Bilten dobije naziv Most. „Kum“ je bio Ivan Ninić, koji je do tada bio tehnički urednik Biltena (Glavni urednik je bila Ana Šomlo). Logo za Most je dizajnirao Daniel Fogel. U podnaslovu naziva Most, na moje insistiranje, zadržano je odredište Bilten, čime je sačuvan kontinuitet sa izvornim nazivom novina. U međuvremenu je doneta odluka da se Most – Bilten objavljuje dvomesečno. Tih godina, krajem devedesetih, Sohnut je promenio način finansiranja useljeničkih udruženja.

Finansirani su konkretni projekti i pomoć za prilagođavanje promenjenih uslova života novih useljenika. Bilten – Most, kao redovna aktivnost Udruženja, ostao je bez glavnog izvora finansiranja. Međutim, tih godina je Udruženje imalo preko 300 članova, tako da je od članarine bilo dovoljno novca i za finansiranje Mosta.

Danas je situacija malo drugačija. Počele su finansijske neprilike, koje su pre svega nastale zbog smanjenog broja članova HOJ koji plaćaju članarinu. To je razlog zašto Most u poslednje dve godine nerodovno izlazi, što je ove godine došlo do punog izražaja.

Bilo je predloga da se preko interneta, preko sajta Hitahduta, obuhvati i Most u elektronskom obliku, ali je činjenica da je većina vernih članova Udruženja vezana za tradicionalno informisanje preko štampanog Mosta. I to će se sigurno desiti jednog dana, da pređemo na elektronske medije, ali za sada moramo da se potrudimo da ispoštujemo većinu članova našeg Udruženja. S obzirom da je u toku promena rukovodstva HOJ, Miri Derman, koja je uspešno obavljala dužnost predsednika, povlači se iz opravdanih razloga, ali još uvek nije nađena adekvatna zamena.

Dobra vest je da je Miri Derman, za sada, povukla svoju ostavku.

Svi se iskreno nadamo da konačan rezultat neće biti prestanak rada HOJ i da ćemo smoći snage da nastavimo dalje.

BOJKOT

Piše M. Fogel

Nekome je palo na pamet da će bojkotom izraelske robe naterati Izrael da napusti tačke odbrane od terorističkih napada. Tako je 2005. godine nastao pokret BDS - koji poziva na bojkot, izolaciju, sankcije protiv države Izrael zbog okupacije palestinskih teritorija.

Šta znači okupacija palestinskih teritorija?

Prvo, nije sve crno belo, ali je tačno da nikada nisu definisane granice između Izraela i buduće palestinske države. One su 1948. godine privremeno određene rezolucijom UN. Tadašnja podela nikome nije odgovarala, a najmanje Izraelu, koji je sutradan posle proglašenja moderne države Izrael napadnut sa svih strana od šest arapskih država. Praktično, od 1948. do danas traje rat ponekad većih, a ponekad manjih razmera.

Šta radi palestinsko rukovodstvo?

Sve vreme u Izraelu traži krivca za katastrofalnu situaciju, pre svega ekonomsku, u kojoj se nalaze Palestinci na Zapadnoj obali i pojasu Gaze.

Ekonomski interesi i kriza, složili se ili ne, obično su uzrok rata. Iz toga je lako izvući zaključak da je socijalni mir jedan od preduslova da ne bude rata. Palestinsko rukovodstvo kupuje socijalni mir iz velikih donacija nekih arapskih zemalja. Izrael, koji je zaista zainteresovan za mir na ovim prostorima, ima drugu logiku. Dajmo mogućnost da ljudi zarade za život, a ne da zavise od komrumpiranih vlasti, koje svoj narod hrane na kašićicu. Šta to znači? Znači taman toliko da ne umru od gladi, a većina para završava u njihovim džepovima. Tako je Izrael dozvolio, ako može tako da se kaže, da se na Zapadnoj obali podignu proizvodni pogoni u kojima bi se pre svih zaposlili Palestinci. Naravno sa izraelskim parama ili međunarodnih korporacija u kojima postoji izraelsko učešće.

Evo samo jedan primer, danas već možemo reći, više njih, a reč je o Soda Stream, fabrika koja proizvodi soda vodu. Ona je podignuta na Zapadnoj obali i zapošljavala je oko 500 Palestinaca. Onda je ogranak BDS u Palestini podigao hajku i tražio da se proizvodi Soda Stream bojkotuju u svetu, jer nose oznaku Made in Israel. Za palestinske autoritete je bila nevažna činjenica da je Soda Stream izraelska fabrika, a da je nekoliko hiljada Palestinaca, zahvaljujući toj fabrici, obezbedilo osnovne uslove za normalan život.

Rešenje je brzo nađeno, fabrika je preseljena u Lehavim, svereno od Ber Ševe, na izraelsku teritoriju, a stotine Palestinaca je ostalo bez posla.

Mi imamo samo jedno pitanje na koje ne znamo odgovor. Ko je tu bojkotovao? Soda Stream, čije rukovodstvo tvrdi da su pretrpeli marginalne gubitke, ili hiljade Palestinaca kojima je ugrožena egzistencija.

Imam utisak da Palestinci bojkotuju sami sebe i da je mali broj ljudi iz palestinske uprave, zadovoljan enormnim bogaćanjem iz stranih donacija, spreman da žrtvuje svoj narod, a da narod od toga nema nikakve koristi.

Najnovija vest odnosi se na plan za opravak Bliskog istoka, koji je pripremljen

Bela kuća. Tim planom se predviđa stvaranje investicionog fonda vrednog 50 milijardi dolara, od čega bi polovina bila namenjena Palestini, plus fond od 5 milijardi dolara za izgradnju koridora koji bi povezao Gazu i Zapadnu obalu.

Jedini uslov za realizaciju ovog plana je da se u najskorije vreme pronađe rešenje za političke probleme koji sve vreme izazivaju ratne tenzije – drugim rečima, da se dođe do trajnog mira. Izrael je prihvatio plan, ali su ga Palestinci glatko odbili. Ako to povežemo s primerom Soda Stream ispada da palestinskom rukovodstvu više odgovara nezaposlena radna snaga, koju može da iskoristi za neke druge ciljeve.

Plan Bele kuće, koji je nazvan „šansa veka“, izgleda da je za Palestince samo novi izgovor za napade na Izrael, kao da im ni do sada nije jasno da silom neće postići ništa.

OVOG PUTA OPLJAČKANI MRTVI JEVREJI POTOMCI OSTALI BEZ NASLEDSTVA

Piše: Centar za istraživačko novinarstvo (CIN), BiH/Izvod

Kuće, stanovi i poslovni prostori sarajevskih Jevreja stradali u holokaustu, vrijednih preko 8 miliona maraka, preknjiženi su na nove vlasnike, zahvaljujući nezakonitim presudama sutkinje (bivši sudija Općinskog suda u Sarajevu) koja je na isti način i sama prisvojila dvije nekretnine u najužem dijelu grada.

Kako je to sutkinja radila?

Kada je Fazlagić saznala da se u samom centru grada, kod Sarajevske katedrale, nalazi napuštena zgrada jevrejskih porodica Cindorf, Baruh i Maestro, odlučila je da prisvoji ovu nekretninu. Početkom 2012. godine Fazlagić je iz arhive povukla predmet na kojem je ranije radila i na osnovu njega formirala novi, koji je dodijelila sama sebi. Na taj način je izigrala automatizovani sistem raspodjele predmeta koji je uveden kako bi sudije bile spriječene da same biraju šta će raditi.

Fazlagić za CIN kaže da to nije njena krivica te odgovornost prebacuje na advokate i sudske zaposlenike koji rade na održavanju tog sistema. Ona je u novi predmet protiv Albina i Erne Cindorf uložila lažnu tužbu svoje nane Selvete Crnalić. Crnalić, koja je umrla 26 godina prije, tražila je više od pola njihove

zgrade. Prema informacijama iz Jevrejske općine, i Cindorfi su umrli u Izraelu.

Saglasnost ubijenih Jevreja

Nakon što je imovinu Jevreja preknjižila na srodnike, sutkinja Fazlagić je krenula u osvajanje novih površina u istoj zgradi. Službi za urbanizam Općine Stari Grad Fazlagić šalje zahtjev za preuređenje tavanog u stambeno-poslovni prostor. Uz zahtjev je priložila i potpisanu saglasnost svih vlasnika i korisnika stanova u zgradi. Osim nane, još dvoje među njima nije bilo živo. Smrtni listovi pokazuju da su Regina Maestro i Roza Baruh umrle 1942. godine u ustaškim logorima Jasenovac i Đakovo.

No, prema dokumentaciji koju je priložila sutkinja, sve tri žene su u trenutku planiranja rekonstrukcije tavana boravile u Njemačkoj, odakle su poslale saglasnosti ovjerene pečatom bosanskohercegovačkog konzulata u Frankfurtu. Diplomatsko predstavništvo je kasnije obavijestilo Tužilaštvo KS da je riječ o falsifikatima.

Bivša sutkinja Lejla Fazlagić je namjeravala prodati stanove koje je stekla na sumnjiv način, ali u tome nije uspjela jer joj je Tužilaštvo KS blokiralo imovinu (Foto: CIN)

Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine je kolegama u susjednoj državi uputilo zahtjev za izručenje Lejle Fazlagić, ali nadležno Ministarstvo pravde Republike Hrvatske još nije donijelo odluku.

Pošto i među našim sugrađanima ima onih koji još uvek nisu pokrenuli postupak za povraćaj imovine, a Bosna i Hercegovina još uvek nije donela zakon o restituciji, savetujemo vam, ako vas obaveste da nemate prava na neku nekretninu, da to dobro proverite i ne odustanete olako.

Mira Cahor, prema intervjuu sa **Haimom Zablodovskim**, o njegovom bratu **Janku / Jakovu**

Janko-Jakov Zablodovski rođen je 1927. godine u Vinkovcima, Hrvatska, od roditelja Eve i Izidora.

Linko, Haim-Vlado (Vladimir), je bio osam godina mlađi od njega. Godine 1942., kada je Janko imao 15 godina, mladići su odvedeni iz Vinkovaca u logor Jasenovac. Nekoliko meseci kasnije tamo su odvedeni i odrasli.

Pošto su ustaše rekly da se ljudi šalju u radni logor, tamo nije bilo mesta za malu decu kao što je Haim, koji je tada imao šest godina. Haim je poslat u Osijek sa drugom decom.

Haim nema nikakvih dokumenata ili fotografiju porodice ili fotografiju sa njegovim bratom Jankom. Ono malo što zna o njemu, saznao je kroz glasine i pročitao u knjizi "Pakao zvan Jasenovac" od Ervina Milera.

Zna da su se njegovi roditelji sreli sa svojim najstarijim sinom u logoru Jasenovac.

Janko je radio u logoru na vrtlarskim poslovima. Jednog dana, ustaša, koji je bio zadužen za njega, otišao je osamiti se sa ženom u kolibi koja je služila kao spremište alata. Naredio je Janku da čuva ulazna vrata i nikome ne dozvoli da uđe. Došao je još jedan ustaša i hteo je ući u spremište, a Janko ga je pokušao sprečiti da to učini. Ustaša se toliko razbesneo na njega, da je motikom koju je posedovao ubio mladića. Ova scena je opisana u gore spomenutoj knjizi.

Haim se seljacao iz mesta u mesto, pokrstio se i proveo neko vreme u sirotištu koje su vodile monahinje. Na kraju rata, našao je utočište u sirotištu u Beogradu i odatle je sam emigrirao u Izrael, u dobi od 13 godina, brodom Kefalos u decembru 1948. godine.

Jevrejsko sirotište u beogradu 1946. Seder večer – strelicom u vrhu slike je obeležen Haim

Dr GIDEON GRAJF

Istoričar iz Izraela

Iz strane štampe

Predsednik Srbije, Aleksandar Vučić, povodom Dana državnosti Srbije, nedavno je odlikovao Zlatnom medaljom za zasluge izraelskog istoričara dr Gideona Grajfa. Zahvalivši se na visokom priznanju, Gideon Grajf je istakao da je to kolektivno priznanje svima onima koji su, između ostalog, pomogli na izradi monumentalne studije "Jasenovac – Aušvic Balkana. Ustaška imperija okrutnosti", koju kao autor potpisuje dr Gideon Grajf.

Dr Gideon Grajf se smatra jednim od svetskih stručnjaka za Holokaust, posebno Aušvic, a bavio se i savremenim zločinima kao što je Srebrenica u BiH.

U svojim istraživanjima Gideon Grajf je došao do avionskih snimaka Jasenovca iz 1945. godine. S jedne strane bi već jednom trebalo staviti tačku na „stručne“ procene o broju ubijenih u kompleksu logora Jasenovca, a s druge, suočeni sa revizionističkom kampanjom umanjenja broja žrtava, dobro je da ove snimke uveliko analiziraju stručnjaci za ovu oblast.

Prvi rezultai su zastrašujući. Naime, poznato je da su se procene o broju ubijenih kretale od 23 do 700-800 hiljada – da ne spominjemo sramnu Komisiju za istraživanje rata i poraća, tzv „Vukojevićava“ komisija, koja govori o oko 2,000 žrtava u Jasenovcu. Avio snimci otkrivaju do sada nepoznate lokacije gde su pokopani ubijeni i to na prostoru većem od 10 kvadratnih kilometara. Najopreznije procene govore da je broj ubijenih i veći od 800 hiljada, a to tvrdi i izraelski istoričar Gideon Grajf.

Na prostoru bivše Jugoslavije nalazilo se za vreme Dugog svetskog rata oko 70 logora smrti.

Najveći kompleks logora smrti Nezavisne države Hrvatske, ustaško-fašističke tvorevine pod Ante Pavelićem je bio Jasenovac gde je ubijena skoro polovina Jevreja bivše Jugoslavije, najmanje 23.000. Drugi po veličini stradanja bio je logor na Starom sajmištu kod Beograda, s druge strane reke Save. Logor je bio na teritoriji NDH, ali pod direktnom nemačkom komandom. U logoru je ubijeno oko 7.000 Jevreja zatočenih u logoru. U kamionu gasnoj komori ubijeno je oko 6,300 Jevreja. Kao logor za Jevreje, prestao je da radi u maju 1942. kada je u Berlin poslata

poruka da je Srbija Juden frei – očišćena od Jevreja.

Logori kompleksa Jasenovac, pet logora, nalazili su se na teritoriji današnje republike Hrvatske, a podigle su ga ustaše avgusta 1941. i opstao je do kraja rata 1945. U logoru su stradali tvoji prababa i pradeda i dva deda strica.

Pod firmom radni i sabirni logor, prema izveštaju državne komisije iz 1946. godine u logoru je ubijeno nešto manje od 20.000 dece. Savremeni istoričari, koji pokušavaju da istinu o Jasenovcu objave celom svetu, ocenju da je Jasenovac bio Balkanski Aušvic.

Prema izveštaju Reichskomande iz Zagreba, Berlinu je javljeno da je Jasenovac logor u kome su najbrutalnije ubijani zatočeni.

Ustaše kolju...

USTAŠKI ZLOČINI

Piše J. Arsenović - Vesti/Izvod

Neočekivano otkriće: Nemački zapisi o ustaškim zločinima

U Arhivu Vojvodine pronađen je dosije o ustaškim zločinima tokom Drugog svetskog rata u NDH. Dokumenta je sačinila nemačka tajna policija u Beogradu, a pronađen je i izveštaj koji potvrđuje da je vrh Katoličke crkve u Hrvatskoj bio upoznat sa zločinima.

Prema rečima direktora Arhiva Vojvodine Nebojše Kuzmanovića, ovaj izveštaj je nemačka obaveštajna služba prevela na nemački jezik i prosledila svojoj komandi u Beograd.

- To je dokument koji je originalan i iz koga se može videti i naslutiti to da su ljudi u Katoličkoj crkvi imali podatke već u realnom vremenu. Oni svakako ne mogu da budu predmet osporavanja, jer su to dokumenta koja su sačinjavana od ljudi koji nisu bili ni žrtve ni zločinci - izjavio je Kuzmanović.

Otkriće dolazi u vreme relativizacije ustaških zločina i karaktera samo logorskog kompleksa Jasenovac. Podsetimo, tokom prošle godine čak i na Javnom servisu HRT promovisane su knjige i filmovi kao što su "Jasenovac - istina" Jakova Sedlara, "Mit o Jasenovcu" Romana Ljeljaka ili "Radni logor Jasenovac" Igora Vukića.

Autori svih ovih naslova ne samo što drastično umanjuju broj stradalih Jevreja, Srba, Roma i antifašista, već zloglasno ustaško stratište opisuju kao radni logor, u kome su zatočeni imali sekcije i pripremali pozorišne predstave. Pronađeno je više od 300 stranica dokumenata na nemačkom jeziku i 63 originalne fotografije ustaških zločina, koji ukazuju ne samo o zločinima u Jasenovcu, nego na celom području Nezavisne države Hrvatske. Šta sve još piše u izveštajima, znaće se kada dokumenta budu prevedena na srpski jezik i publikovana, što se očekuje do kraja godine.

Svaki spomenik je deo jednog vremena/Izvod

Piše Arh. Aleksandar Ajzinberg, redovni profesor beogradskog Univerziteta umetnosti, u penziji
Politika, Beograd

Kod nas je dolaskom komunista na vlast uklonjeno mnogo šta. Menjani su nazivi gradova, ulica i bioskopa, uklanjani su spomenici, pa čak i slike u mnogim javnim objektima. Setimo se samo kako je, ubrzo po završetku Drugog svetskog rata, sa vrha Igumanove palate na Terazijama nestala ogromna skulptura velikog humaniste i dobrotvora Sime Igumanova sa decom koju je pomagao. Ta bronzana skulptura visoka tri i po metra bila je rad poznatog vajara Lojzea Dolinara i nestala je jer je u to vreme jedini narodni dobrotvor smeo biti naš veliki vođa drug Josip Broz Tito.

Sada, toliko godina po nestanku Tita i većine njegovih istomišljenika, razmišlja se i o uklanjanju njegovih spomenika, a ponegde se to već čini.

Mišljenja sam da to ne treba činiti. Ne zbog toga što tugujem za njim i njegovim vremenom (sačuvaj me bože od toga), nego zato što mislim da je svaki spomenik deo jednog vremena, lepog ili lošeg, ali da, u svakom slučaju, takve spomenike, jer su deo naše istorije, treba sačuvati kao uspomenu na to vreme.

Istovremeno smatram da se prilikom izrade i postavljanja novih spomenika mora više razmišljati, više nego što se sada kod nas čini. Izradu poprsja ili skulpture treba poveravati zaista istaknutim umetnicima, po pravilu odabranim na odgovarajućim konkursima, a mesta postavljanja odabrati uz obavezno konsultovanje urbanista, istoričara i drugih stručnjaka i da se sve to ne sme raditi na brzinu i po želji nekog političara ili tajkuna.

Možemo u principu da se složimo sa profesorom Ajzenbergom, treba sačuvati istoriju, ali nije ništa crno belo. Zamislite da su na javnim mestima sačuvani nacistički simboli kojima je bilo preplavljeno pola Evrope. Slažemo se sa profesorom da bi, pre svega, moralo da se vodi više računa o novim spomenicima. Kome se podižu, ko daje nazive ulica po ratnim zločincima, zašto se ne čuvaju spomenici u čast antifašističke borbe. Kako objasniti da je dva puta ukradena spomen ploča zatočenima u logoru Topovske šupe, odakle su svakodnevno odvođeni Jevreji i Romi na streljanje? Priznajem, profesore, da je tema mnogo šira nego što može da stane u jedan članak. – Urednik Mosta

TEMPL - BOSANSKI KULTURNI CENTAR, SARAJEVO

Slobodna Bosna

Piše S. Avdić

Jakob Finci, predsjednik Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine, gostujući nedavno na N1 Televiziji kazao je kako u Bosni i Hercegovini "na svu sreću, nema primjera antisemitizma", ali da postoje primjeri koji uznemiravaju malobrojnu jevrejsku zajednicu u Sarajevu. Pored misterioznog uklanjanja biste književnika Isaka Samokovlije iz parka ispred Ekonomskog fakulteta, na šta niko nije reagirao, niti ponudio odgovor, Finci je, kao ozbiljan incident naveo

i događanja oko Bosanskog kulturnog centra u Sarajevu.

Zgrada sarajevskog Bosanskog kulturnog centra, poznatija kao "Templ", odnosno Veliki novi Hram kako se zvala kada je sagrađena (30-ih godina 20 vijeka) je spomenik kulture nulte kategorije i bilo kakve izmjene u njenom izgledu su zabranjene bez suglasnosti nadležnog Zavoda za zaštitu spomenika.

Ovako je izgledao originalni ulaz

Jevrejska zajednica je nakon Drugog svjetskog rata u kojem su Jevreji u Sarajevo gotovo nestali u holokaustu, poklonila svoj najveći i najljepši hram gradu Sarajevu. Tokom obilježavanja 450 godišnjice dolaska Jevreja u BiH (1964) otvorena je nova preuređena zgrada Tempa prema projektu velikog bosanskohercegovačkog arhitekta, nedavno preminulog akademika Ivana Štrausa. Kamena menora koja je pedeset godina, sve donedavno bila zaštinu znak ovog nekadašnjeg hrama kulture i umjetnosti podsjećajući na jevrejsku prošlost i tradiciju, rad je još jednog velikana-Zlatka Ugljena.

Edinu Urjanu Kukavici, aktelnom direktoru Bosanskog kulturnog centra, bogata impresivna povijest i arhitektonska slava objekta u centru Sarajeva ništa ne predstavlja, on je odlučio da je podredi svojem bizarnom, da ne kažemo vandalskom ukusu. Prvo je prije nekoliko godina na ulaz u zgradu BKC-a postavio stilizirana metalna vrata, koja nikada tu nisu postojala, niti im je tu mjesto, ali ga valjda podsjećaju na ulazak u njegovu tekiju u kojoj je šejh.

Nakon toga je "deložirao" kamenu menoru i na njeno mjesto postavio kafanske stolove i

stolice, što teško da priliči čovjeku koji godinama u javnosti ukazuje na beskorisnost i prolaznost materijalnog svijeta i superiornost duhovnog u čovjeku.

Prijatelji akademika **Ivana Štrasa** (čiji je projekat zgrade "Elektroprivrede" u Sarajevu, kao i džamija u Viskom remek-djelo Zlatka Ugljena izložena u Muzeju suvremene umjetnosti u New Yorku, među najznačajnijim dometima arhitekture u bivšoj Jugoslaviji) tvrdili su da je on decenijama imao grižnju savjesti zbog projekta "Templa". Smatrao je umjetnički i etički nedopustivim to što je nekadašnjem jevrejskom hramu (po nalogu tadašnjih vlasti) "ubio" vjersku komponentu i duhovni karakter, ali i ono što je ostalo iza njega, menora, više nije tu.

SVESTRANE AKTIVNOSTI RABINA ELIEZER BERLANDA

Iz domaće štampe

Kasno noću, Rabin Berland je ulazio u bolnice širom Izraela i obećavao ucveljenim prodicama da će u roku od dve godine vratiti u život njihove drage koji su umrli od moždanog udara. Postoji već više snimaka, a mi smo odgledali snimak iz bolnice Ihilov u Tel Avivu, u koju je rabin ušao u pola dva noću - uvek je dolazio kasno noću da bi izbegao unutrašnju kontrolu. Osim na ulazu u dvorište bolnice gde je proveravan, kao i svi ostali, da li nosi neko oružje, dalje se slobodno kretao sa svojim pratiocima, obično oko 60 njegovih učenika – sledbenika! Rabin Berland je potom slobodno ulazio u bolesničke sobe i procenjivao ko bi mogao da bude ucveljena žrtva od koje je za njegov „blagoslov koji oživljava mrtve“ tražio ček na iznos od 20.000 šekela!

Berlandove aktivnosti trajale su već duže vreme i logično se nameće pitanje kako i zašto je to osoblje bolnica dozvoljavalo. Odgovor je dosta jednostavan. Prema verskim propisima čovek koji umire nikada ne treba da bude sam. Tako se u bolnici često pored najbliže rodbine nađu i prijatelji i kada se sakupi *minjan*, mole se za dušu umirućeg. Ponekad su to povećane grupe ljudi i osoblje bolnice takav oproštaj od umirućeg toleriše.

Ponekad se rabin Berland nije ustručavao da ponudi svoj blagoslov uz obećanje da će već mrtvog čoveka vratiti u život „u roku od dva sata“ (to su njegove reči zabeležene kamerom).

Jedan svedok opisao je svoja teška osećanja nakon susreta s rabinom:

"Oni rade na tebi i iskoriste tvoju slabost i tvoju bol."

Pošto je sakupljen nov dokazni materijal o ovom nečuvenom kriminalu, rabin Berland je pobjegao u Ameriku.

Da dodamo da Berland nije prvi put pobjegao od pravde. Ranijih godina, on je uspevao da i pored izraelske policijske poternice boravi u Italiji, Švajcarskoj, Maroku, Južnoj Africi... sve dok više nije imao gde da nađe utočište i tako je sam odlučio da se vrati u Izrael, kada je prvi put osuđen.

O kakvom čoveku se radi najbolje govori podatak da je tada, 2016. godine, rabin optužen za nepristojan napad i seksualno uznemiravanje četiri žene, uključujući maloletnika, te je osuđen na 18 meseci zatvora, manja kazna, kao deo sporazuma o priznanju krivice, iako je „sve činio u skladu sa zakonima Tore“ - tako je rabin opravdavao svoje delo. Pušten je na slobodu nakon što je odslužio 12 meseci zatvora pošto je Veće za uslovni otpust odobrilo njegov zahtev za skraćivanjem kazne zbog njegovog zdravstvenog stanja.

*Da li će se rabin i ovoga puta vratiti u Izrael?
Videćemo.*

EXCLUSIVE INTERVIEW

ANNA CHROMY

Sa urednikom Mosta, Milanom Fogelom, Monaco, April 2019.

Imao sam izuzetnu čast i zadovoljstvo da u Monaku, gde je njeno stalno prebivalište, intevjuišem Anu Hromi (Anna Chromy), svetski čuvenu skulptorku i slikarku, u prisustvu njenog muža i menadžera Wolfganga Stein-a. Ne samo u njegovom prisustvu, nego je to i čovek koji ima šta da kaže.

Ana i Wolfgang

Povod za intervju je otkrivanje skulpture Ane Hromi, Plašt savesti (Cloak of Conscience), polirana zlatno-bronzana skulptura, koju je autorka donirala bolnici u okviru Hadasa Francuska (Hadassah France), Ein Kerem, University Medical Center in Jerusalem. Tim povodom održan je simpozijum, kolokvijalna diskusija, pod nazivom „Ljudski duh: Iza plašta sve je savest“

Katalizator ovog skupa bila je skulptura Ane Hromi

The Jerusalem Post

“THE HUMAN SPIRIT: BEHIND THE CLOAK IT’S ALL ABOUT CONSCIENCE”

The speakers represented all three Abrahamic religions, and were remarkably similar in their ethical approaches.

MARCH 28, 2019.

‘CLOAK OF Conscience’: Former deputy president of the Supreme Court Elyakim Rubinstein and artist Anna Chromy stand in front of the newly inaugurated sculpture

Sam naslov i podnaslov članka objavljenog u Jerusalim Postu dovoljno govori o lekarskoj etici, sličnim stavovima predstavnika sve tri Abrahamove religije, Judaizma, Hrišćanstva i Islama, koji bi najkraće mogli da se sažmu u rečenici: Nije važno da li je bolesnik Jevrejin ili Palestinac, Arapin ili neko drugi, svima mora da se pomogne, svako mora biti tretiran na isti način.

Savest i Medicina, dva su pojma koji ne mogu nikako da se razdvoje.

Za nas ovo je bio povod da bolje upoznamo izuzetnu ličnost, umetnicu Anu Hromi.

Ko je Ana Hromi?

Rođena je 18. jula 1940. u Bohemija Krumau (Cesky Krumlov), danas Češka Republika. Majka Maria Chromy, Čehinja, a u kući se govorio nemački jezik. Otac Karl Weber, Sudetski Nemač, čija porodica vuče korene u Bohemiji stotine godina unazad.

Po završetku Drugog svetskog rata porodica je bila primorana da napusti Češoslovačku i seli se u Austriju.

Urednik: *Zašto ste bili prisiljeni da napustite Češku i odete u Austriju?*

„To nas, pre svega, dovodi do pitanja da li su svi Nemci zaslužili kaznu zbog nametnute odgovornosti za zlo koje je neko činio u njihovo ime“, Wolfgang Stein nam je pojasnio uzroke odlaska iz Češke. „Doneli ste nam vašu knjigu o „Pravednicima među narodima“, humanim ljudima dobre volje koji su reskirali svoj i živote svojih najmilijih da bi spasli makar i jedan jevrejski život. Jad Vashem je odao priznanje preko 27 hiljada ljudi iz celog sveta. Priznati Pravednici iz Nemačke spadaju među prvih 10 od 51 zemlje sveta. Ipak, po završetku Drugog svetskog rata, dolaskom Crvene Armije, iz Sudetske oblasti, nekadašnje Bohemije, potom Češke, proterano je oko tri i po miliona Nemaca, među kojima i porodica Anne Chromy. Niko ih nije pitao da li snose odgovornost za zlo koje nisu učinili, a to može biti velika nepravda, ali i podsticaj, kao što je to u slučaju Anne Chromy, za univerzalne vrednosti izražene kroz njen umetnički rad“.

Wolfgang Stein je rođen 23. maja 1939. u Berlinu i skoro pola veka je bio vodeća figura marketinških događaja. Nakon bogate poslovne karijere, poliglota - engleski, francuski, nemački, italijanski – ovih godina koristi svoje iskustvo da kreira i promovise projekte usmerene na umetnički rad svoje supruge Ane Hromi.

„Prvi put ću javno izneti sumnju koju decenijama nisam uspela da otklonim“, nastavila je priču Ana Hromi. „Naime, ima indicija da je moja baka bila Jevrejka. To delimično objašnjava zašto se moj otac toliko trudio da moja majka i ja budemo sklonjene što dalje od nacističkog zla, sulude ideologije uništenja jednog naroda. Ja sam katolik, ali i danas živim, iako to nije po poreklu, prema jevrejskoj etici, jevrejskim pravilima života“, rekla nam je Ana Hromi.

Ima onih koji tvrde da je sve upisano u DNK, a Ana Hromi, kao da se vodi konceptom Judaizma, koji kaže „ići dalje od slova zakona“, što bi trebalo da znači, ako činimo dobro, a to nije u skladu sa zakonom, onda je to nešto drugo, to je naša savest, božanska poruka za sva vremena. Anin otac je bio muzičar, Namac, nije bio Jevrejin, nije prijavio poreklo svoje žene, što je bio dužan po nacističkim zakonima, a što bi sigurno njegovu suprugu zajedno sa Anom i njene tri sestre (Ana je bila najmlađa)

odvelo u smrt. Ni posle rata, kada su iz Sudetske oblasti proterani i nastanili se u Austriji, jevrejsko poreklo je bila tabu tema u porodici.

Pre nego što se posvetimo „Plaštu savesti“ (Cloak of Conscience), dužni smo da kažemo još nešto o životu Ane Hromi i njenom umetničkom radu.

Iako mala devojčica, u vreme kada su 1945. bili primorani da napuste Češku, Ana je sačuvala uspomenu na Renesansni zamak i Baroknu crkvu sa njenim brojnim skulpturama - Dvorac Český Krumlov, proglašen je 1992. UNESCO-ovom svetskom baštinom. Ana je jedina od četvoro dece koja je od oca nasledila umetnički talenat, otac je bio muzičar. Odlaskom u Salzburg, a potom u Beč, Ana je pored umetničkog dojma iz slikarstva i skulpture upila i skladnost muzike Mozarta, Schuberta i drugih kompozitora, što će se posebno izraziti u njenim prvim slikarskim radovima. Međutim, roditelji nisu videli Aninu budućnost u umetničkoj školi.

Pošto su se Ana i Wolfgang venčali u Salzburgu, odlaze u Pariz. Danas Wolfgang i Ana, ustvari, već su duže vremena rezidenti Kneževine Monako, a većinu vremena provode u Francuskoj i Italiji, sa kojom se graniči Monako. To graniči je relativan pojam, pošto u Evropskoj uniji praktično ne postoje granice, a Ana i Wolfgang poseduju pasoše Evropske unije.

Kada su se Ana i Wolfgang posle venčanja preselili u Pariz, našli su se u okruženju već tada svetskih umetnika Salvadora Dalija i Pikasa, koji su takođe odabrali „Grad svetlosti“ za svoje prebivalište, kao i filozofa egzistencijalista, a među njima je bio i nobelovac Alber Kami. Konačno se ispunila Anina želja da studira na umetničkoj akademiji. Mentor Ane Hromi bio je Salvador Dali. „Dali, moja prva velika ljubav u slikarstvu“, kaže Ana Chromy.

„Nisam uvek bila spremna da prihvatim njegovo odnos prema ženama umetnicima. Ipak, on je puno značio u mom umetničkom sazrevanju. Takođe, mene nije interesovalo Dalijevo političko uverenje, Dali je bio i ostao veliki umetnik“, rekla nam je Ana o svojim prvim utiscima kada je počela školovanje na Beaux Arts and Academy de la Grande Chaumiere, na levoj obali Sene.

„Zbog mog trodimenzionalnog slikanja, moji profesori su bezuspešno pokušavali da me upute prema skulpturi. Međutim, kada mi se majka razbolela, prekinula sam da slikam. Šest godina nisam uzela kičicu u ruke, a kada sam se vratila slikarstvu, 1980. godine, moji strahovi i dileme u vezi majčine bolesti prenela sam na slikarsko platno 'To be or not to be'. Tada se prvi put začela ideja o plaštu savesti“, kaže Anna Chromy.

U pozadini: Plašt savesti

U vreme kada su živeli u Kap Martinu, Francuska, mesto u neposrednoj blizini Monaka, Anna, iako se duže vremena opirala da krene tim putem, počela je oblikovati mermer u studiju Massima Gallenija u Pietrasanti i Carrari u Italiji, kao i u studiju Michelangelo Franka Barattinija.

Godine 2002. Anina skulptura "Srce svijeta" predstavljena je na Trgu sv. Petra u Vatikanu Papi Jovanu Pavlu II.

Godine 2008. Anna je primila "Primo Michelangelo", što je najviša nagrada za skulptora u Italiji. Ne samo jedna, nego mnogo više od onoga što mogu predstaviti u ovom tekstu, a to možete videti na sajtu Anna Chromy.

Iste godine, 2008, Ana je u Vatikanu predstavila model "Plašt savjesti" papi Benediktu XVI kako bi se obeležilo otvaranje Instituta savjesti, organizacije posvećene razvoju umjetnosti. "Plašt savesti", kip praznog, drapiranog plašta, čija je istinska suština skrivena, postala je Anina motivacija i inspiracija. Ana je oblikovala tog nevidljivog

heroja koji stoji protiv korupcije, simbola nade, ljubavi i mira, iz bloka mermera teškog 250 tona, dobijenog iz pećine Michelangelo u Carrari. Iz tog ogromnog komada mermera nastala je kapela, drugačije ne bih mogao da je nazovem, visoka 4,70 metara, u koju može da uđe cela porodica. Na primer, dvoje odraslih i dvoje dece.

"Plašt savesti", je najmonumentalnija skulptura Anne Chromy; to je njezina ostavština. Nepokolebljiva snaga, hrabrost i odanost ovoj smisljenoj skulpturi protezali su se tokom pet godina napornog rada.

„Nije bilo lako naći saradnike za ovako veliki poduhvat“, sa smeškom nam je pričala Anna Chromy. „Neki nisu dugo izdržali, ali na kraju sam sa moja tri saradnika uspjela da prikazem ono što sam želela“, seća se Anna.

Postalo je uobičajeno da se skulptura „Plašt savesti“ u Mikleandellovoj pećini naziva kapelom. Ne retko ljudi ulaze u nju i tu se zadržavaju kratko vreme.

„Savest nije materijalna stvar, ali utiče na materijalni svet. Imala sam prilike da posmatram ljude koji ulaze u kapelu u Mikleandellovoj pećini. Kada izađu iz kapele osmeh opuštanja se širi njihovim licem. Da li je to zbog suočavanja sa svojom savešću ili je jednostavno došlo do pročišćenja, ne znam, ali videla sam na njihovim licima zadovoljstvo što su prošli nekom vrstom katarze“, ispričala nam je Anna.

Trebalo bi nam mnogo više prostora da predstavimo Anna Chromy, dobitnicu više nagrada za svoj umetnički rad, ali da pomenemo bar neka mesta širom sveta gde su njene skulpture i slike dobile stalno mesto. Popis je predugačak, kao i popis nagrada, ali spomenimo i kneževu palaču Grimaldi u Monaku, gdje se nalazi skulptura instalacije Cloak of Conscience, zatim u parku posvećenom PRINCESS GRACE, titula Grace Kelly u Monaku. Sant Tropez, gde se širom grada nalazi više od 10 skulptura; Museum Athina, gde se nalazi stalna postavka Anna Chromy, zatim "Peace On Earth", tri slike za Ujedinjene nacije, New York, 1985; Creation of "Equus Trophy", Munich Germany, 1993; Slikarska izložba u Vasarely Museum, Aix-en-Provence; Karolina University, Prague; and Michailiwska Trapezna Museum, Kiev, Ukraine, 1991;

Exhibition "Mythos Europe" u "Prague European Capital of Culture", 2000; Installation of "Sisyphus" in Scuola Superiore di Sant'Anna, University of Pisa, Italy, 2004; Installation of "Ulysses" on "Espace Cocteau", Menton, France, 2004; U više gradova postavljena je instalacija Cloak of Conscience pod raznim nazivima kao na primer "Piétà" ispred katedrale u Salzburgu 1999. godine; Comendatore u Prague 2000. god; 2001. Installation "Herbert von Karajan" at his birthplace in the center of Salzburg, Austria and inauguration with the Vienna Philharmonic, Riccardo Muti, Eliette von Karajan, etc.

Da kažemo i ovo, u ljudskoj prirodi je da se čovek vraća korenima, bez obzira da li je sa sobom poneo lepe ili ružne uspomene. Devedestih godina, posle *Plišane revolucije* (Velvet Revolution 1989.), Anna Chromy se sa suprugom obrela u Češkoj. Dočekana je sa najvišim počastima koje može da dobije jedan umetnik.

Takođe moram da spomenem jedan od velikih poduhvata Wolfganga Steina, osnivanje THE CONSCIENCE INSTITUTE, 2.000. godine u Luxemburgu. Tada je ustanovljena Chromy nagrada za blagoslovene karakterne ličnosti koje odlikuje visoka savest.

The Chromy Award A PRIZE FOR PERSONALITIES BLESSED WITH AN EXEMPLARY CONSCIENCE

Bivši sudija Vrhovnog suda Eliakim Rubinstein (u sredini) dobija nagradu Chromi. Prof. Yoram Veiss - Direktor Medicinskog centra Hadasah Ein Kerem (levo), umetnica Ana Hromi (desno).

Ali, tu se ne završava priča o Anna Chromy. Poznata već širom sveta, Anna Chromy je dobila poziv iz Kine. Konfučijanska filozofija i moderan svet, koji se vraća korenima.

U skulpturi Ane Chromy „Cloak of Conscience“, Kinezi su otkrili još jedan aspekt duboko ljudskog odnosa prema humanim vrednostima sveta. Anna je imala priliku da se obrati kineskoj javnosti, a njene instalacije su dobile počasno mesto u Pekingu, Šangaju i još nekim gradovima Kine. Godine 2009. Anna Chromy je od kineskog ministra za kulturu dobila zvanje stalnog profesora na Nacionalnoj akademiji za skulpturu u Pekingu.

Za vreme razgovora: Anna Chromy i urednik Mosta Milan Fogel

Radio sam puno intervjua, jesu li naši pogledi na svet isti ili se jednostavno razumemo kao ljudi, ali, moram reći, ovo je jedan od retkih intervjua koji su bili u potpuno otvorenoj, prijateljskoj atmosferi. Zahvaljujem Ani i Wolfgangu za ovaj intervju.

KNJIŽEVNI DODATAK

GODINA 10

BROJ 42

I – VI 2019.

STEPINAC I HOLOKAUST U NDH

Ovaj broj *Književnog dodatka* posvećujemo profesoru **dr Predragu Iliću**, koji je na naučan, a to pre svega znači na izuzetno dokumentovan način, prikazao delovanje jedne od najkontroverznijih ličnosti dvadesetog veka, bar što se tiče stavova katoličke crkve, kardinala Alojzije Stepinca, u knjizi „STEPINAC I HOLOKAUST U NDH“.

Da nismo pogrešili u izboru za *Književni dodatak*, govori i činjenica da je za veoma kratko vreme štampano i drugo izdanje ove značajne publikacije. Hvala profesoru Iliću što nam je odobrio da bar mali deo njegove knjige objavimo u „Mostu“.

Umesto da mi pišemo biografiju profesora Ilića, evo šta on kaže sam o sebi: „Ja sam Predrag Ilić, diplomirani politikolog i doktor pravno-političkih nauka, iz Beograda, glavnog grada Srbije. Profesor sam međunarodnog javnog prava i nacionalne bezbednosti, ali se, uporedo sa tim, bavim i politikologijom i sociologijom religije i vaticanologijom. (Doktorirao sam na temi iz jugoslovensko-vatikanških odnosa za vreme Drugog svetskog rata). Po idejno-političkom uverenju sam marksista i ateista, koji se i u teoriji i u praksi zalaže za punu slobodu savesti i veroispovesti i za saradnju svih ljudi dobre volje, nezavisno od njihove nacionalnosti, rase, vere i idejnih opredeljenja. Kritički sam pisao o pojavama klerikalizma i klero-nacionalizma, kao i verskog fanatizma iz redova svih većih verskih zajednica u Jugoslaviji i Srbiji“.

„**STEPINAC I HOLOKAUST U NDH**“ – Izvod iz prvih stotina strana knjige i zaključak profesora Ilića

Svima koje interesuje ličnost i delo nekadašnjeg zagrebačkog nadbiskupa i kardinala Rimokatoličke crkve Alojzija Stepinca (1898–1960) poznato je da se istoričari i drugi autori knjiga o njemu oštro dele na dve velike grupe. Jedni ga veličaju i slave kao izuzetnu istorijsku ličnost, a drugi ga kritikuju i optužuju za mnoga krajnje ozbiljna nedela. Između te dve grupe autora nema saglasnosti skoro ni u čemu, sem u zaključku da je nadbiskup Stepinac izuzetno kontroverzna ličnost. Među brojnim kontroverzama koje se vezuju za njega jedna od najznačajnijih se tiče Stepinčevog odnosa prema Jevrejima i prema holokaustu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (u daljem tekstu: NDH), u periodu 1941–1945. Kao i kod ostalih kontroverzi oko Stepinca, jedna grupa autora hvali njegov odnos prema Jevrejima i holokaustu u NDH, dok ga druga kritikuje i optužuje za ignorisanje progona Jevreja, pa čak i za saučesništvo u holokaustu. Kada se pažljivo pregleda relativno obimna literatura o ovoj kontroverzi, odmah je vidljivo da u njoj, kvantitativno gledano, preovlađuju autori koji veličaju Stepinčev odnos prema Jevrejima, ističući brojne slučajeve njegovog zaštitničkog odnosa

prema progonjenim Jevrejima i slučajeve njihovog pojedinačnog i kolektivnog spašavanja od namenjene im tragične sudbine. Među tim autorima najviše je hrvatskih crkvenih historičara, ali ima i svetovnih historičara, kako hrvatske, tako i drugih nacija.

Samo je Ljubica Štefan celu svoju neveliku knjigu posvetila temi odnosa nadiskupa Stepinca prema Jevrejima. Svi ostali autori su tom pitanju posvećivali po jedno poglavlje ili su objavljivali i dokumente koji se odnose na tu temu. Knjiga Ljubice Štefan, koja je pre istoriografski i politički pamflet nego ozbiljna naučna rasprava, može se konstatovati da uprkos tom mnoštvu knjiga o Stepincu i o držanju Rimokatoličke crkve i Vatikana u Drugom svetskom ratu, do danas, ni u Srbiji, ni u Hrvatskoj, a ni u ostalom zainteresovanom svetu, ne postoji naučna monografija u kojoj bi bio istražen i obrađen odnos nadbiskupa Stepinca prema Jevrejima i prema holokaustu u NDH.

Veliki problemi da dođem do relevantne arhivske građe usloveli su da moje istraživanje potraje skoro dve pune decenije. Kada sam se, međutim, pre dve godine odlučio da obradim odnos nadbiskupa Stepinca prema Jevrejima i holokaustu u NDH u vidu posebne monografije, sa velikim iznenađenjem sam ustanovio da je najveći deo arhivske i druge građe na tu temu objavljen i relativno lako dostupan istraživačima. Nekoliko zbirki dokumenata o držanju Rimokatoličke crkve i nadbiskupa Stepinca za vreme NDH objavljeno je neposredno posle završetka Drugog svetskog rata u nekadašnjoj socijalističkoj Jugoslaviji.

Mnogi autori knjiga o nadbiskupu Stepincu su objavljivali integralne verzije ili delove onih dokumenata koji su se uklapali u njihovo viđenje nadbiskupa Stepinca i istorijske istine o njemu.

Nema nikakve sumnje da je tajna „otvaranja” Rimokatoličke crkve na izdavačkom polju vezana za proces kanonizacije nadbiskupa Stepinca, započet 1981. godine. Od onda do danas je u Zagrebačkoj nadbiskupiji razvijena Uvod 5 izuzetno agilna i organizovana aktivnost u raznim pravcima, a najviše na planu izdavačke delatnosti. Kao što je već rečeno, ta je aktivnost delimično već urodila plodom 1998, kada je papa Jovan Pavle II proglasio Stepinca za blaženog. Sada je u toku druga faza istog procesa čiji je konačni cilj proglašenje Stepinca za sveca čitave Rimokatoličke crkve. Uprkos svemu, za potpunije razumevanje ukupnog držanja nadbiskupa Stepinca neposredno pre i za vreme Drugog svetskog rata, nedostaje još nekoliko vrlo važnih dokumenata i zbirki dokumenata, koje njihovi vlasnici u Katoličkoj crkvi uporno kriju od javnosti. Jedan od njih je famozni Dnevnik nadbiskupa Stepinca, vođen od 1934. do 1945. godine. Originalna verzija tog dnevnika se nalazi u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, ali nije dostupna svim istraživačima, već samo onima kojima to dozvoli čovek koji je u Zagrebačkoj nadbiskupiji zadužen za proglašenje Stepinca za sveca.

Iako je centralna tema ove knjige odnos nadbiskupa Stepinca prema Jevrejima i prema holokaustu u NDH, odlučio sam da ovo pitanje otvorim sa nekoliko uvodnih napomena, bez kojih mnogi današnji čitaoci ne bi mogli dobro da shvate centralnu temu. Smatrao sam, naime, da na početku knjige moram da dam osnovne biografske podatke o glavnom „junaku” ove knjige i neka svoja ranija saznanja o njegovom liku i delu, kako se to uobičajeno kaže. Na drugoj strani, smatrao sam da je neophodno da dam i jednu kratku informaciju o Jevrejima u nekadašnjoj Jugoslaviji i Hrvatskoj pre razbijanja Kraljevine Jugoslavije i stvaranja nesrećne NDH.

U toj zločinačkoj nacifašističkoj tvorevini se, naime, skoro istovremeno sa holokaustom, odvijao genocid i nad Srbima i nad Romima, uz brojne zločine i nad hrvatskim i drugim antifašistima.

Bez obzira na preko deset puta veće žrtve Srba i Roma, Jevreji su u NDH, proporcionalno gledano, nastradali najviše, izgubivši skoro 80% svojih pripadnika.

Alojzije Stepinac se rodio 8. maja 1898. godine, u selu Brezariću, u blizini Krašića, odnosno Jastrebarskog (u to vreme se Hrvatska nalazila u sastavu velike Austro-Ugarske monarhije). Bio je peto dete iz braka Josipa i Barbare Stepinac. Njegova majka Barbara je bila druga po redu žena njegovog oca, koji je iz oba braka imao 12-oro dece. Stepinac se rodio u imućnoj porodici, koja je bila na glasu i u samom Brezariću i u Krašiću. Kada je Alojzije (koji je na krštenju dobio i drugo ime Viktor) imao 9 godina, njegova se porodica preselila u Krašić, u kome je završio osnovnu školu. Dve godine kasnije, roditelji ga šalju u Zagreb na dalje

školovanje, sa željom da se posveti sveštenu pozivu. U Zagrebu je bio smešten u nadbiskupskom orfantrofijumu (sirotištu), ali je bio među onim njegovim pitomcima čiji su roditelji mogli da snose troškove smeštaja (tzv. solventi). Posle završenog šestog razreda gornjegradске gimnazije, prelazi u nadbiskupsko semenište, da bi kao budući sveštenik, završio VII i VIII razred u Liceju. Maja 1916. napunio je 18 godina i bio regrutovan. Čim je maturirao, krajem juna iste godine, javio se 96. pukovnici austro-ugarske vojske u Karlovcu, odakle je upućen u Rijeku, na višemesečnu obuku za oficira. Posle završene obuke poslat je na Italijanski front. Učestvovao je u bitkama kod Gorice i na rekama Soči i Piavi. Jula 1918. bio je ranjen i zarobljen od strane Italijana. Kako je Stepinac dugo pratio glas da je bio solunski dobrovoljac i borac, treba naglasiti da on nije učestvovao u borbama na Solunskom frontu. Kao italijanski zarobljenik, on se, kako izgleda, pod uticajem propagande Jugoslovenskog odbora, prijavio u dobrovoljce za Solunski front. Iz zarobljeništva je, međutim, pušten tek početkom decembra 1918, kad je rat bio završen i kad je proklamovano stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Beogradu. Tada je prebačen u Solun, pa je, potom, služio jugoslovensku vojsku, u činu potporučnika, u Vranju, Gnjilanu i Prištini, do sredine 1919, kada je demobilisan, u činu rezervnog poručnika (od čega je, kasnije, tražio razrešenje). Po povratku u Krašić kolebao se u pogledu izbora profesije. Posle svega što je doživeo u Prvom svetskom ratu i jugoslovenskoj vojsci, odustao je od sveštenu poziva i 1919. upisao agronomiju u Zagrebu. Posle završenog prvog semestra napustio je studije i posvetio se poljoprivredi. U to vreme je razmišljao o osnivanju porodice, pa je početkom 1924. objavio „zaruke“ sa Marijom Horvat, ćerkom svog učitelja iz osnovne škole. Zaručnica je, međutim, nešto kasnije odbila ponudu za sklapanje braka, zbog njegove prevelike strogosti i krutosti. Kako se ni u poljoprivrednom poslu nije pokazao dovoljno snalažljivim i zadovoljnim, opet se odlučio za sveštenu poziv i krajem 1924. otišao u Rim, na studije teologije. Postao je pitomac čuvenog jezuitskog zavoda Germanikum i student, takođe čuvenog, papskog univerziteta Gregorijana. Krajem oktobra 1930. zaređen je za sveštenika, u Rimu. Postigavši doktorat iz teologije, u Zagreb se vratio tek jula 1931. godine. Tadašnji zagrebački nadbiskup, Antun Bauer, postavio ga je, najpre, sebi za ceremonijara, a 1934. za beležnika Duhovnog stola. Kao ceremonijar bio je prvi predsednik katoličke humanitarne organizacije Karitas u Zagrebu. Radio je na osnivanju narodnih kuhinja, pomagao studentima i povremeno obavljao poslove privremenih župnika u nekim upražnjenim župama. Posle dugih natezanja na liniji Zagrebačka nadbiskupija – Dvor kralja Aleksandra Kardorđevića oko imenovanja pomoćnika ostarelog nadbiskupa Bauera, Stepinac je, na veliko iznenađenje upućenih, imenovan, maja 1934, na to mesto kao naslovni nadbiskup i koadjutor, tj. pomoćni biskup sa pravom nasleđa. Od tada on postaje značajna figura Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj i sve uticajniiji učesnik odnosa između te crkve i jugoslovenske države, kao i odnosa između njegove i drugih crkava i verskih zajednica u Kraljevini Jugoslaviji. Tri i po godine kasnije, decembra 1937, posle smrti nadbiskupa Bauera, Stepinac je postao rezidencijalni zagrebački nadbiskup, hrvatski metropolita⁴ i predsednik Biskupske konferencije Jugoslavije. Jednom rečju, postao je prva ličnost cele Rimokatoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji. Na takvom položaju bio je i za vreme Drugog svetskog rata, odnosno za vreme postojanja ustaške Nezavisne Države Hrvatske, s tim što je tada bio predsednik Biskupske konferencije samo te države. Kao fanatično religiozan čovek i disciplinovan sveštenik, odnosno nadbiskup, Stepinac je bio nepokolebivo odan svojoj crkvi i njenim tadašnjim vrhovnim poglavarima, papama Piju XI i Piju XII. Posebno je bio impresioniran ličnošću Pija XII i njegovom politikom, koju je revnosno sprovodio u svim domenima svoje nadležnosti. Još dok je trajao Šestoaprilski rat (6–18. aprila 1941), Stepinac je priznao osnivanje marionetske ustaške NDH i sastajao se sa njenim samoproklamovanim poglavnikom Antom Pavelićem i njegovim najbližim saradnicima.⁶ Krajem aprila 1941. izdao je okružnicu (cirkularno pismo) svom sveštenstvu, u kojoj je pozvao sveštenstvo na rad oko očuvanja i razvoja NDH. Sve do kraja postojanja te zločinačke države, u kojoj je izvršen stravičan genocid nad Srbima, Jevrejima i Romima, Stepinac je, prema nalazima većine objektivnih istraživača, radio na njenom čuvanju i afirmisanju. Posle oslobođenja Jugoslavije i zavoda socijalističkog društvenog uređenja u njoj, Stepinac se jednom sastao sa maršalom Titom i više puta sa prvim čovekom Narodne Republike Hrvatske, dr Vladimirom

Bakarićem. Kod obojice je protestovao zbog postupaka vlasti prema Rimokatoličkoj crkvi (dalje: RKC).

Ante Pavelić, hrvatski advokat i političar (1889–1959); od 1929. u emigraciji; osnivač ekstremno nacionalističkog, profašističkog i terorističkog ustaškog poketa; za vreme Drugog svetskog rata poglavnik NDH; ratni zločinac; posle rata ponovo u emigraciji; nekoliko godina se krio u objektima Rimokatoličke crkve u Austriji i Italiji, da bi 1948. prebegao u Argentinu, zahvaljujući vatikanskim „pacovskim kanalima”. Umro u Španiji 1959. od posledica ranjavanja.

Septembra 1946. Stepinac je izveden pred Vrhovni sud NR Hrvatske, pod optužbom da je izvršio krivična dela protiv naroda i države. Posebno mu je stavljana na dušu odgovornost za saradnju sa ustaškim režimom za vreme NDH i učešće u nasilnom pokatoličavanju Srba u toj ustaškoj državi. Osuđen je 11. oktobra 1946. na 16 godina zatvora sa prisilnim radom i petogodišnji gubitak građanskih i političkih prava. Kaznu je izdržavao u Kazneno-popravnom zavodu u Lepoglavi, u kome se, prema jednoj njegovoj izjavi, sa njim postupalo veoma korektno. Krajem 1951. pušten je na uslovni otpust do isteka kazne (koji je bio predviđen za 18. septembar 1962). Iz Lepoglave je prebačen u župni dvor u Krašiću, tj. u kućni pritvor, sa veoma liberalnim režimom. Pod stalnom brigom mesnog župnika, časnih sestara i najboljih zagrebačkih lekara, mogao je da obavlja verske obrede u mesnoj crkvi, da čita, piše, da se šeta i prima posete rodbine, prijatelja, predstavnika svoje crkve, stranih novinara, itd. U više navrata bilo mu je nuđeno od strane vlasti da bude pušten na punu slobodu, ako pristane da napusti Jugoslaviju, ali je on to uporno odbijao. Umro je 10. februara 1960. i sahranjen, nekoliko dana posle toga, u zagrebačkoj katedrali. U međuvremenu ga je papa Pije XII, krajem novembra 1952, imenovao za kardinala Rimokatoličke crkve. To je nateralo jugoslovensku vladu da, sredinom decembra iste godine, prekine diplomatske odnose sa Vatikanom (koji će biti ponovo uspostavljeni tek 1970). Godine 1981. Zagrebačka nadbiskupija je inicirala službeno otvaranje kanonskog postupka za proglašenje Stepinca za blaženog i za sveca. Sedamnaest godina kasnije, 2. oktobra 1998. papa Jovan Pavle II proglasio ga je blaženikom, čime je okončan proces njegove beatifikacije. Skoro svi hrvatski katolici smatraju ga herojem svoje crkve i sigurnim kandidatom za budućeg sveca te crkve.

Na drugoj strani, na račun nadbiskupa Stepinca je u nekadašnjoj Jugoslaviji, kao i izvan nje, izrečen čitav niz najgorih kvalifikacija i epiteta. Optuživan je za klerikalizam i kleronacionalizam, za srbofobiju i antisemitizam, za konzervativizam, odnosno antiliberalizam, antikomunizam i antisocijalizam, za verski elitizam, prozelitizam, antiekumenizam, antipravoroslavlje, antiprotellantizam, antijudaizam, antimuslimanstvo, itd. Najčešće mu je, međutim, zamerana saradnja sa ekstremno šovinističkim, rasističkim i zločinačkim ustaškim pokretom i režimom Ante Pavelića i učešće u nasilnom pokatoličavanju Srba za vreme NDH. Iako Jugoslavije nema više, kao ni komunističkog režima, najveći deo gore navedenih optužbi ponavlja se i danas u Srbiji, Izraelu i drugim delovima sveta.

Svi njegovi uzori u Rimokatoličkoj crkvi – đakovački biskup Josip Juraj Štrosmajer (1815–1905), zagrebački nadbiskup dr Ante Bauer (1856–1937) i kardinal Euđenio Pačeli, kasniji papa Pije XII (1876–1958) bili su poznati kao antijudaisti i antisemite, kao, uostalom, i najveći broj prelata te crkve u srednjoj i južnoj Evropi.

Kad je reč o istoriji Jevreja koji su živeli na teritoriji nekadašnje Jugoslavije, Dina Julius je svojevremeno zapisala sledeće: „Ne postoji nešto što bi se moglo označiti kao jedinstvena istorija Jevreja na tlu Jugoslavije. Koliko god su s jedne strane dosledno čuvali autentična kulturna obeležja, toliko, zavisno od kraja zemlje u kom su živeli i onih pod čijom su vlašću bili, jevrejske zajednice izrastaju u različite kulturne entitete. Duboko integrisani u socijalni i društveni milje naroda s kojim su delili sudbinu i uglavnom jeli „hleb bede i nevolje”, svojom ostavštinom oni pre svega dopunjuju naše nacionalne istorije...”.

Iako su svuda vrlo ljubomorno čuvala svoja etnička, verska i kulturna obeležja, brojne jevrejske zajednice na tlu nekadašnjih jugoslovenskih zemalja su se nužno razvijale kao posebni kulturni entiteti, tesno povezani sa onim delovima Rimljana, Grka, odnosno Vizantinaca, Južnih Slovena, Mlečana, Austrijanaca, Mađara i Turaka u čijim su sredinama živeli.

Prva oblast nekadašnje Jugoslavije u koju su došli Jevreji bila je Makedonija, gde su stigli već pomenuti Jevreji Romanioti. U Stobima, blizu Skoplja, pronađeni su ostaci njihove sinagoge iz II ili III veka. U vizantijsko doba spominju se organizovane jevrejske zajednice u Skoplju, Bitolju, Štipu, Resenu, Ohridu i Strugi. Jevreji se pominju, u XIV veku, i u hrisovuljama srpskih careva Dušana i Uroša, pod čijom vlašću je bila i Makedonija. Do dolaska Sefarda na Balkan, služili su se grčkim jezikom, a posle toga španskim. Dok su za vreme Vizantije bili podvrgavani različitim antijevrejskim zakonima i odredbama, posle dolaska Turaka njihov se položaj znatno popravio. Posle balkanskih ratova i uključivanja Makedonije u Kraljevinu Srbiju, Jevreji su dobili zajamčenu ravnopravnost, koju su uživali i u Kraljevini Jugoslaviji, sve do njene okupacije i razbijanja od strane nacifašističkih sila, 1941. godine. Krajem XIX veka u Bitolju je živelo 6.000 Jevreja, dok je u Makedoniji i Srbiji živelo oko 20.000 Jevreja. U drugoj polovini XIV veka Jevreji iz Mađarske i Nemačke nastanjuju se u Beogradu. Tokom XVI veka dolazak Sefarda menja strukturu jevrejske zajednice u Srbiji. U to vreme se pominje jevrejska zajednica u Beogradu, a kasnije i u Nišu, Smederevu i Požarevcu. Beogradski Jevreji su, u to doba, održavali stalne kulturne i trgovačke veze sa svojim sunarodnicima u Carigradu, Solunu, Sofiji, Sarajevu, Bitolju i Dubrovniku. Za vreme vladavine kneza Miloša (1816–1839. i 1858–1860.), Jevreji su živeli u dobrim odnosima i sa Srbima i sa Turcima. Kao trgovci i zanatlije, uživali su i izvene privilegije. Posle Miloševe smrti, položaj im se pogoršao. Zabranjeno im je da se nastanjuju u unutrašnjosti Srbije, trgovanje im je bilo otežano, a bilo je i antisemitskih izgređa. Položaj im se popravio posle Berlinskog kongresa (1878), koji im je doneo građansku ravnopravnost, koju su uživali sve do 1941. godine. Posle osnivanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, među njenim Jevrejima je bilo oko dve trećine Aškenaza i jedna trećina Sefarda. Većina Aškenaza se zatekla u Hrvatskoj i Vojvodini, a većina Sefarda u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Aškenazi su se brže prilagodili novoj okolini, nego Sefardi, koji su živeli u potpuno jevrejskom miljeu i vekovima odolevali integraciji. Sefardi su i u Španiji i na Balkanu bili u bliskom dodiru sa islamom i pod njegovim uticajem, dok su Aškenazi živeli pored hrišćana, pre svega katolika. Sefardi su pod Turcima prihvatili orijentalni način života, dok su Aškenazi, pod Habsburzima, poprimili odlike zapadnog kulturnog kruga. Zbog ovih i onih ranije navedenih razlika, nije bilo lako stvoriti jednu jedinstvenu jugoslovensku jevrejsku zajednicu. Ipak se tom poslu pristupilo vrlo brzo, pa su se jevrejske opštine već 1919. udružile u Savez jevrejskih veroispovednih opština, sa sedištem u Beogradu. Prema Zakonu o jevrejskoj verskoj zajednici iz 1929, Savez i opštine su bili samoupravna tela. Savez je bio centralni organ i predstavnik svih jevrejskih opština. Imao je zadatak da brine o pojedinim opštinama, da posreduje u službenim dodirima sa državnim vlastima i opštinama, da neguje kulturne i verske tekovine i da jača položaj jevrejske zajednice u Jugoslaviji. Vrhovni rabin je imenovan ukazom, na predlog rabinskog sinoda i Saveza. S obzirom na to da je Vidovdanskim ustavom iz 1921. godine Jevrejima ponovo zajamčena ravnopravnost sa ostalim građanima i da je to ostvarivano i u praksi, kao i da su uspostavljeni vrlo dobri odnosi između jevrejske zajednice i države, posle stvaranja Saveza je usledilo razdoblje relativno mirnog i uspešnog života jevrejske zajednice u Jugoslaviji. Između 1918. i 1941. osnovane su razne jevrejske organizacije i društva: kulturna, prosvetna, dobrotvorna, sportska, radnička i druga. Pred Drugi svetski rat bilo je u Jugoslaviji 117 jevrejskih opština. Prema statističkim podacima iz 1939, u Jugoslaviji je bilo registrovano oko 71.000 jugoslovenskih Jevreja i oko 3.000–5.000 Jevreja stranog državljanstva.¹⁵ Gotovo sva jevrejska populacija bila je skoncentrisana u urbanim centrima, naročito u velikim gradovima. Jevrejske zajednice su postojale u 110 mesta, ali je 75% Jevreja živelo u 13 gradova, a 40% u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu. „O broju Jevreja u Jugoslaviji postoje dosta velike razlike u podacima iz različitih jevrejskih izvora.

Jugoslovenska država je, međutim, sve do početka Drugog svetskog rata odolevala tim tendencijama i pritiscima sve jače i sve agresivnije Nemačke, pa su Jevreji u njoj živeli slobodno i bezbedno. Tek će u drugoj polovini 1940. Jugoslavija početi da popušta pred nemačkim pritiscima i da zavodi određene antijevrejske mere, diskriminacionog karaktera, koje nisu naišle na odobravanje najvećeg dela njenih građana. Te mere su, ipak, neprijatno iznenadile i uplašile malu zajednicu jugoslovenskih Jevreja, koji su inače, bili vrlo lojalni, konstruktivni i po mnogo čemu zaslužni građani Jugoslavije. U vezi sa ovako tragičnom

sudbinom Jevreja u Evropi i posebno sa mnogobrojnim monstruoznim optužbama izricanim na njihov račun, treba naglasiti da su njih skoro svuda krasile mnoge izrazito pozitivne osobine. Budući silom raspršeni po svetu, bez svoje države i njene diplomatsko-konzularne i druge zaštite (do polovine XX veka), Jevreji su uvek poštovali zakone i običaje zemlje u kojoj su živeli prilagođavajući se drugim narodima i kulturama i da se snalaze kako znaju i umeju da bi opstali kao zasebna etnička, verska i kulturna grupa. Vredni, uporni, vrlo disciplinovani i, silom prilika, natprosečno snalažljivi, bavili su se samo onim zanimanjima koja su im dozvoljavali većinski narodi i njihove crkve i u tim zanimanjima ostvarivali vrhunske domete i zavidne materijalne uspehe. Držali su se solidarno u okviru svojih etničkih grupacija (Romanioti, Sefardi, Aškenazi), što je znatno povećavalo njihovu efikasnost i ekonomske uspehe, ali, na njihovu žalost, i zavist okolnih, većinskih naroda, u čijem okruženju su živeli. Ljubomorno su čuvali svoju veru i svoje tradicije, poštujući tuđe i ne atakujući na njih. Miroljubivi, tolerantni i obazrivi prema drugima, objektivno gledano, nisu davali povoda za ispoljavanje bilo kakve netrpeljivosti prema sebi, a još manje mržnje, ali su je, kao što njihova istorija to previše dobro pokazuje, doživljavali skoro svuda i skoro na svakom koraku. Uprkos svim nedaćama, progonima i pogromima, uprkos tragičnim diskontinuitetima, svuda su ostavljali izuzetne tragove na kulturnom, umetničkom, religioznom i naučnom polju, doprinevši (proporcionalno gledano) više nego ijedan drugi narod ukupnoj kulturi Evrope i celog sveta. O tome, možda, najrečitije govori veliki broj Nobelovih nagrada koje su Jevreji dobijali od kad je ona ustanovljena. Na njihovu žalost, a na sramotu mnogih tzv. kulturnih nacija, i to je bio razlog zavidljivosti i netrpeljivosti prema njima i upornog opstajanja antisemitskih predrasuda i antisemitskog mentaliteta.

Holokaust je, kao što je to već rečeno, bio zasnovan na nacističkoj rasističkoj filozofiji, prema kojoj su Jevreji (zajedno sa Romima, homoseksualcima i nekim drugim društvenim grupama) bili smatrani nižim ljudskim bićima, nedostojnim opstanka.

Što se tiče upotrebljenih sredstava u „konačnom” rešavanju jevrejskog pitanja, nacisti su upotrebljavali čitavu lestvicu dehumanizovanih okrutnosti, od „običnog” ubijanja vatrenim oružjem, do organizovanja logora smrti i gušenja u gasnim komorama. Razmere holokausta na kraju Drugog svetskog rata bile su, kao što je već rečeno, stravične. Među šest miliona ubijenih našlo se i oko 65.000 jugoslovenskih Jevreja ili oko 80% njih, što je, procentualno gledano, u samom vrhu stradanja evropskih Jevreja.

Znatno drugačije o stavu nadbiskupa Stepinca prema Jevrejima i prema holokaustu u NDH pišu mnogi jevrejski i drugi strani autori. Menahem Šelah, profesor na Univerzitetu u Haifi, optuživao je i nadbiskupa Stepinca i celu RKC u NDH za blisku saradnju sa zločinačkim ustaškim režimom. Na jednom mestu on tvrdi da su „ponižavajući antijevrejski zakoni (u NDH – nap. P. I.) naišli na Stepinčev blagoslov”, a da su masovna hapšenja Jevreja opravdavana od njega kao „dečja bolest novog režima”. Tome je još dodao da je „Hrvatska crkva služila kao zagovornik i branilac hrvatskog režima kod Svete Stolice, opravdavajući ubistva Jevreja njihovim ‘pornografskim aktivnostima’ i vršenjem pobačaja nad naivnim hrvatskim devojkama”. U nastavku, Šelah tvrdi da su „desetine, ako ne i stotine hrvatskih sveštenika aktivno učestvovala u ubistvima Jevreja i Srba”, ali i da su pojedini sveštenici „u dosta slučajeva pokazali hrabrost i ljudsko osećanje, skrivajući Jevreje koji su bežali i ponekad pružajući im materijalnu i moralnu podršku”. U odrednici o holokaustu u Hrvatskoj, u Enciklopediji Holokausta, Šelah ističe, najpre, da su „mnogi katolički popovi, uglavnom nižeg ranga, imali... aktivnu ulogu u operacijama ubijanja... Srba, Jevreja i Cigana”, a da „Biskupske konferencije održane u Zagrebu novembra 1941. nisu bile spremne da osude prisilne konverzije Srba..., a kamoli... progon i ubistva Srba i Jevreja. To se nije dogodilo do sredine 1943, kada se Alojzije Stepinac javno oglasio protiv ubistva hrvatskih Jevreja... Srba i drugih nacionalnosti...”. Na istom mestu Šelah dodaje da su „u nekim slučajevima, hrvatski klerici pomagali Jevrejima” i da je „Crkva (Rimokatolička – nap. P. I.) takođe duže pomagala Zagrebačkoj verskoj opštini u snabdevanju hranom, lekovima i odećom za Jevreje u koncentracionim logorima”. Karlhajnc Dešner je za Stepinca napisao da je „od prvog do poslednjeg časa” saradivao sa ustaškim režimom, „čije su zločine on i njegovi biskupi, ako uopšte, a ono tek veoma obazrivo kritikovali”. Marko Aurelio Riveli na nekoliko mesta govori o „punom saučesništvu Hrvatske katoličke crkve sa ustaškom diktaturom”, odnosno o „potpunoj i aktivnoj podršci hrvatskog katoličkog klera” toj diktaturi. Stepinca lično, optuživao

je da je ćutao na zloćine protiv Srba i Jevreja, odnosno da je hrvatski katolićki kler, pod njegovim rukovodstvom, „saućesnićkim ćutanjem ili aktivnom kolaboracijom, podrćava(o) krvavu diktaturu Ante Pavelića”.

Od srpskih autora znaćajan doprinos rasvetljavanju odnosa nadbiskupa Stepinca prema Jevrejima i antisemitizmu, dao je Milan Koljanin, u svojoj knjizi Jevreji i antisemitizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941. I on je, kao i Goldštajnovi, s punim pravom podsećao na antisemitsko pisanje zagrebaćke katolićke štampe pre razbijanja Kraljevine Jugoslavije i stvaranja NDH, kao i na Stepinćevo isticanje opasnosti za Jugoslaviju od navodne dominacije Jevreja u njoj.

Na teološko-konfesionalnom planu, Stepinac je delio osnovne postavke tradicionalnog katolićkog i opštehrišćanskog antijevrejstva. To se moglo lepo videti već iz njegove propovedi na tzv. Staru godinu 1936, u zagrebaćkoj katedrali, kada je optućio Jevreje da su pogazili „svaku pravdu i Boćžu i ljudsku i tako raskinuli svećani zavjet i ugovor s Bogom svojim...”. Prema ostalim postavkama tradicionalnog katolićkog antijevrejstva, Jevreji iz biblijskih vremena su ne samo odbacili Hrista, nego su i traćili da bude ubijen, pa su zaslućili propast, odn. stradanje koje traje već dve hiljade godina. Zagovaranje tih postavki manifestovaće nadbiskup Stepinac u jednom svom poverljivom pismu za vreme Drugog svetskog rata, Bar jedan deo „sinova onog Bogom izabranog naroda izraelskog” smatrao je pokretaćima svih onih zala koja muće Hrvate, optućujući ih da se „blatom nabacuju na najveće svetinje” tog naroda i da pomaću „rastvaranje” njegove „unutarnje snage”. Uz sve to, ćesto je ponavljao tvrdnju da Jevreji i masoni vladaju u Jugoslaviji i da bez njihovog neutralisanja nema pravde ni opstanka zajednićke drćzave. Nije se libio ni od denunciranja Jevreja u drćzavnom aparatu Banovine Hrvatske i u hrvatskim politićkim partijama. Razmišljajući o tome ko bi mogao da pobeđi u Drugom svetskom ratu, smatrao je da će u slućaju pobeđe Engleske „ostati na vlasti masoni, Źidovi, prema tomu, nemoral, korupcija u naćim zemljama”. Bio je protiv stvaranja jevrejske cionistićke drćzave u Palestini, jer je smatrao da bi to ugrozilo hrišćanska sveta mesta i interese RKC u toj zemlji. Kada je u pitanju Stepinćev svetovni, odnosno politićki antisemitizam, interesantno je zapaziti, da su formulacije koje je on upotrebljavao za Jevreje bile vrlo slićne onima koje je u godinama pre izbivanja Drugog svetskog rata koristio i vođa ustašskog pokreta, Ante Pavelić. U proglasu hrvatskom narodu od 1. jula 1940. Pavelić je, između ostalog, tvrdio da je „... najveća i najoćitija nepravda, koju su bile uzakonile Engleska i Francuska u svom versajskom diktatu, bilo... stvaranje neprirodne i nakazne drćzavne tvorevine, što su je najpe Internacionalni Źidovi, a po tome i slućbeni ćimbenici nazvali Jugoslavijom, a koja je u stvari Velika Srbija... Slobodnozidarska i Źidovska Francuska već leći u prahu, a u najkraće će vrijeme lećati i imperijalistićka Engleska...”. Najavljujući skori raspad Jugoslavije i stvaranje samostalne i nezavisne hrvatske drćzave, Pavelić, na kraju porućuje da u toj drćzavi ‘ne će Źidovi trgovati sa svim dobrima i sa svetinjama hrvatskog naroda’...”Samo se po sebi podrazumeva da su navedeni stavovi nadbiskupa Stepinca prema Jevrejima nućno morali da se odraze na njegovo ukupno drćzanje prema njima i prema onome što će ih zadesiti posle stvaranja ustaške NDH.

ZAKLJUĆAK

Nema nikakve sumnje u to da među brojnim kontroverzama koje se vezuju za lik i delo nekadašnjeg zagrebaćkog nadbiskupa Alojzija Stepinca znaćajno mesto zauzima pitanje njegovog odnosa prema Jevrejima i holokaustu u NDH (1941– 1945). Njegovi biografi i hagiografi, kao i istorićari Rimokatolićke crkve u nekadašnjoj Jugoslaviji, dele se po tom pitanju uglavnom u dve velike grupe: jedni krajnje neodmereno hvale taj odnos, a drugi ga teško pa i neodmereno kritikuju. Retki su potpuno neutralni i objektivni radovi o njemu. Ova knjiga je pokućaj da se broj objektivnih radova na ovu temu pitanju bar malo uveća.

Pre prelaska na zakljućke o drćzanju nadbiskupa Stepinca prema Jevrejima i prema holokaustu koji je sproveden u NDH, treba podsetiti na tragićan bilans tog holokausta. Od 38.000 do 39.000 Jevreja koji su Źiveli na teritoriji ustaške NDH, holokaust je prećivelo samo oko 9.000, što ćini između 20% i 25% predratnog sastava jevrejske zajednice na toj teritoriji.605 U Zagrebu je od predratnih oko 12.000 Jevreja izgubilo Źivot njih oko 9.000 ili 73-74% ćlanova. Iako su ovo, bez ikakve sumnje, zaista straćne brojke, one, same po sebi, nedovoljno govore o drami i tragediji koju su doćiveli hrvatski Jevreji. Pravu predstavu o razmerama i strahotama

te drame današnji ljudi mogu da dobiju tek čitanjem ozbiljnih historiografskih studija posvećenih toj temi i ispovesti onih malobrojnih Jevreja koji su preživeli holokaust.

Kada je reč o stavu i držanju nadbiskupa Stepinca prema Jevrejima i prema holokaustu u NDH, treba najpre naglasiti da je on bio rezultanta njegovog odnosa prema zvaničnom učenju Rimokatoličke crkve o Jevrejima i držanja te crkve prema holokaustu u Drugom svetskom ratu, s jedne strane, i njegovog odnosa prema nacizmu i fašizmu, s druge. Kao duboko religiozan čovek, a kasnije sveštenik i biskup Rimokatoličke crkve, držao se vrlo kruto učenja svoje crkve i bio nepokolebljivo odan njenim najvišim autoritetima. Posebno mu je imponovao nekadašnji kardinal državni sekretar Euđenio Pačeli, kasniji papa Pije XII (od 1939. do 1958). Iz njegovog ukupnog držanja se stiče utisak je težio da bude što vernija kopija tog pape među svojim vernicima, neka vrsta hrvatskog Pija XII. Na drugoj strani, kritikovao je Hitlera i nacizam zbog neprijateljskog odnosa prema Rimokatoličkoj crkvi i zbog njegovog ekstremnog rasizma, ali je gajio velike simpatije za nacistički antiliberalizam, antimasonstvo i, naročito, za njegov antikomunizam. Kao i drugi konzervativni prelati svog vremena, polagao je velike nade u Hitlerov pohod na SSSR, očekujući skori slom komunizma u toj zemlji i celom svetu. Zbog te nade bio je sklon da zaboravi na mnoge evidentne mane nacizma, među njima i na njegov antisemitizam. Odnos prema nacizmu u velikoj meri će se preslikati na njegov odnos prema ustašama i prema njihovom režimu u NDH.

Posle pomnog proučavanje relevantne historiografske građe o odnosu nadbiskupa Stepinca prema Jevrejima i prema holokaustu, ja sam došao do sledećih zaključaka.

Nadbiskup Stepinac se formirao kao mlad čovek i budući sveštenik Rimokatoličke crkve u katoličkim školama u kojima je preovladavao tradicionalni rimokatolički antijudaizam, to jest verski antisemitizam. Svi važniji crkveni uzori nadbiskupa Stepinca su bili poznati kao antijudaisti, to jest, antisemite: đakovački biskup Josip Juraj Štrosmajer, zagrebački nadbiskup Ante Bauer, kardinal Pačeli/papa Pije XII. Ogromna većina biskupa i drugih prelata Austro-Ugarske i Kraljevine Jugoslavije bili su antesemiti. Na drugoj strani, odrastao je u konzervativnom društvenom okruženju nekadašnje Austro-Ugarske carevine, u kome je politički antisemitizam bio česta pojava, pa se, u političkom pogledu, formirao kao tipični srednjeevropski i južnoevropski desničar-antisemita. **Stepinac je, dakle, došao na mesto zagrebačkog nadbiskupa koadjutora sa čvrsto formiranim antijudaističkim i antisemitskim uverenjem.**

Dnevnik nadbiskupa Stepinca pun je antisemitskih stavova i izjava nadbiskupa Stepinca, od 1935 do 1945. godine. Sem za ubistvo Isusa Hrista i neprijateljstvo prema hrišćanstvu, optuživao je Jevreje za vršenje ilegalnih abortusa u Hrvatskoj, za širenje pornografije i nemoralne štampe, nemoralnih filmova i mode, za liberalni kapitalizam i korupciju, za eksploataciju hrvatskih radnika i seljaka, za razvoj masonerije i komunizma, kao i za napade na svetinje hrvatskog naroda i razaranje njegove unutarnje snage.

Katolička štampa pod kontrolom nadbiskupa Stepinca („Katolički List”, „Hrvatska Straža” – dnevnik i nedeljnik – i „Hrvatski Glas”) objavila je još za vreme Kraljevine Jugoslavije mnoštvo antisemitskih članaka i drugih tekstova. Uz jedan broj ozbiljnih teoloških i sociološko-politikoloških rasprava o Jevrejima i judaizmu, objavila je i mnoštvo članaka iznenađujuće niskog intelektualnog i teorijskog nivoa; u mnogim od tih tekstova došla je do izražaja prava beda od ideoloških iskaza: optuživanje Jevreja i za logički protivrečne stvari (odgovorni i za liberalni kapitalizam i za komunizam/boljševizam; saraduju i sa komunistima i sa progoniteljima komunista i sl.). **Ta štampa je znatno uticala na širenje antisemitskih stavova i uverenja među vernicima Zagrebačke nadbiskupije,** najveće katoličke biskupije u Kraljevini Jugoslaviji.

Iz *Dnevnika* nadbiskupa Stepinca, kao i iz pisanja katoličke štampe pod njegovom kontrolom, može se zaključiti da je on **još za vreme Kraljevine Jugoslavije smatrao da je potrebno značajno ograničavanje građanskih i političkih prava Jevreja.** Nije mu, kako se moglo videti, bila strana pomisao da treba zabraniti učešće Jevreja u određenim oblastima društvenog života i, na neki način, ograničiti njihovu ekonomsku moć, kao i politički i kulturni uticaj. Pozdravio je uvođenje prvih diskriminatorskih mera prema Jevrejima u Jugoslaviji, iako je znao da je do njihovog uvođenja došlo pod pritiskom Hitlerove Nemačke.

Stepinac je sa ushićenjem dočekao proglašenje ustaške NDH, 10. aprila 1941, dok je još trajao odbrambeni rat Jugoslavije protiv sila Osovine, pogazivši zakletvu datu Kralju

Aleksandru I Karađorđeviću i jugoslovenskoj državi. Pre isteka 20 dana od formiranja ustaške države **poklonio joj je svoje puno poverenje i pozvao svoj kler i vernike da rade na njenom razvoju i očuvanju.** Lično je sve do kraja Drugog svetskog rata radio na konsolidovanju i očuvanju NDH, iako je ona odmah pokazala svoje nedemokratsko i totalitarno lice, iako je u njoj već u aprilu i maju 1941. počeo da se vrši otvoreni genocid nad Srbima i Jevrejima, a uskoro i nad Romima. Povremeno je, doduše, kritikovao ekstremne zločinačke postupke režima, ali, uglavnom nejavno i uvek obazrivo i dobronamerno, bez namere da naudi ni ustaškom režimu ni njegovoj nakaznoj državi.

Stepinčeva štampa je tokom celog postojanja NDH veličala tu državu i njenog zločinačkog diktatora, poglavnika Pavelića, uprkos trostrukom genocidu i svakodnevnim zločinima nad komunistima i drugim antifašistima. Iako je već tim veličanjem pružala moćnu podršku ustaškom režimu, ta štampa je postala i izuzetno glasan i **uticajan rasadnik nacionalne, verske i rasne netolerancije i mržnje.** Posebno je agresivno propagirala srbofobiju i antisemitizam, izjednačivši se u tome sa službenom ustaškom štampom i publicistikom. Posle gašenja jednog dela te štampe, tokom 1941. i 1943, **skoro svi njeni urednici i novinari prešli su u ustaška glasila, zauzevši u njima najelitnija mesta i položaje.**

Veliki deo moralne i političke odgovornosti za njihovo šoviniističko delovanje i raspirivanje bratoubilačkog građanskog rata u NDH mora se pripisati njihovom mentoru i uzoru – nadbiskupu Stepincu.

Budući da je bio uvereni antisemita, **Stepinac nije imao ništa protiv donošenja protivjevrejskih zakona u NDH.** Tražio je od ustaških vlasti samo da oni budu sprovedeni „humano“ (?!). **Ćutke je prelazio preko početka strašne pro pagandne kampanje protiv Jevreja u ustaškoj štampi (kojoj se odmah posle 10. aprila 1941. priključila i sva značajnija zagrebačka katolička štampa) i preko saznanja o prvim ekstremno antisemitskim merama protiv Jevreja u NDH.**

Iako sva hrvatska revizionistička historiografija i publicistika sasvim neosnovano tvrdi da je Stepinac bio veliki prijatelj i zaštitnik hrvatskih Jevreja, **istorijska istina je da se on u toku cele 1941. godine zauzimao samo za zaštitu pokatoličenih Jevreja, štiteći, pre svega, interese svoje crkve i katolicizma. Tek je 1942. počeo, sporadično, da uzima u zaštitu i Jevreje-nekatolike, da bi to od 1943. radio češće i primerenije svojim mogućnostima i zahtevima aktuelne političke situacije.** Tada to, međutim, više nije bilo ni izbliza onako značajno kao što bi bilo u toku 1941. godine. Uz to treba naglasiti da **ni posle najtežih stradanja jevrejske populacije u ustaškoj Hrvatskoj, sredinom 1943, nadbiskup Stepinac nije bitno promenio svoj negativan stav prema Jevrejima,** iako je, naizgled paradoksalno, učinio mnogo toga nesumnjivo humanog za njih.

Ovaj samo prividni paradoks i naizgled ambivalentno ponašanje nadbiskupa Stepinca prema „rešavanju” tzv. jevrejskog pitanja u NDH ima svoje objašnjenje u sledećem: iako nesumnjivi antisemita, **Stepinac, ipak, nije bio za radikalno rešenje tzv. jevrejskog pitanja, onako kako su ga zamislili nacisti, a realizovale ustaše u NDH.** Fizička likvidacija jevrejske populacije je bila, jednostavno, štetna po interese Rimokatoličke crkve, jer je ona time ostajala bez potencijalnih prelaznika Jevreja u svoje redove. Toj crkvi su oni bili potrebni živi, a ne mrtvi. Zato ni Stepinac, ni drugi prelati njegove crkve nisu bili zagovornici tzv. eliminacionističkog antisemitizma. Već zbog toga, ali i nezavisno od toga, on je, bez ikakve sumnje, bio zatečen razmerama i čudovišnošću nacističko-ustaškog „konačnog rešenja”. **U prvim danima pogroma nad Jevrejima u NDH nije dovodio u pitanje ispravnost njihovog evidentiranja i slanja u logore,** računajući da je to samo priprema za ono ograničavanje njihove moći i uticaja koje je smatrao potrebnim i opravdanim. **Onda kada je definitivno shvatio kuda to, u stvari, vodi, pokušao je da zaustavi antisemitsku bujicu.** Ili da, makar, utiče na njeno kanalisanje i kontrolisanje. **Ali to više nije bilo moguće.** Bujica se otela kontroli i nemilosrdno odnosila bukvalno u smrt sve one hrvatske Jevreje koji joj se nisu na vreme uklonili sa puta.

U takvoj situaciji pred Stepincem su stajale samo dve mogućnosti. Prva je bila da apeluje na Pavelića i njegove ministre da ublaže teror i nekako poštede od pogroma bar pokatoličene Jevreje. I da, uz to, sam sakriva pojedine Jevreje ili da im, zajedno sa svojim klerom, pomaže da pobegnu iz NDH. A druga je bila da otkáže poslušnost novostvorenoj rasističkoj državi i

zapreti preduzimanjem oštrih crkvenih mera prema svima koji se ogreše o osnovna načela hrišćanskog morala i pravila Katoličke crkve. **On se, očigledno svesno, odlučio za prvu opciju, iako je mogao da pretpostavi da ona neće moći da zaustavi holokaust.** Obraćao se opreznim i konstruktivnim apelima Paveliću i Artukoviću, koristio prisustvo dvojice papinih predstavnika u Zagrebu (opata Markonea i don Masučija) za pojačavanje tih apela. Nešto malo i uglavnom zakasnelo i uopšteno propovedao je protiv nasilja, rasizma i netolerancije. Sakrivao je neke Jevreje u nadbiskupskim ustanovama, itd. U jednom broju slučajeva uspeo je da spasi pojedine Jevreje, jedan broj jevrejske siročadi i jedan dom starih Jevreja. Značajno je podržavao i pomagao delovanju Židovske bogoštovne opštine u Zagrebu. Za sve to je zaslužio i dobijao primerenu zahvalnost i priznanja sa jevrejske strane. A sve što je preduzima u tom pravcu pomno je registrovao i o tome uredno obavestavao Vatikan, svestan da će to nekada biti važno za dokumentovanje njegovog „filojevrejskog” i, uopšte, humanitarnog, angažmana.

Kada se sve to ima u vidu, onda mora da se konstatuje da padaju u vodu mnogobrojne tvrdnje Stepinčevih naslednika i obožavalaca o tome kako je on, navodno, primereno reagovao na holokaust (kao i na druga dva genocida) u NDH, da je hrabro izlazio u javnost sa svojim neslaganjima i protestima, da se ne samo distancirao od ustaškog režima zbog zločina koje je vršio, nego ga je javno i jasno osuđivao, itd. Dokazi koje sam izneo u ovoj knjizi jasno, čini mi se, govore da je **Stepinčevo reagovanje na holokaust u NDH bilo neadekvatno zahtevima strašnih ratnih događanja i neprimereno njegovoj ulozi, funkciji i mogućnostima.** To reagovanje je, na nesreću ogromne većine hrvatskih Jevreja, bilo isuviše sporo i odocnelo, isuviše mlako i obzirno prema ustaškom režimu i uglavnom nejavno, da nije uopšte čudno što nije urodilo ozbiljnijim plodovima i rezultatima. On, jednostavno, nije preduzeo mnogo toga što mu je stajalo na raspolaganju, a što bi, sasvim sigurno, dalo mnogo veće rezultate.

Sa stanovišta hrišćanskog i svetovnog morala vrlo je problematična i **Stepinčeva dvostruka „igra” sa Jevrejima**, kako za vreme postojanja Kraljevine Jugoslavije tako i za vreme NDH. Iako je bio i ostao uvereni antisemita do kraja svog života, on to javno skoro da nije ispoljavao. Čak se lično hvalio da se zalaže za osnovna prava i interese Jevreja, (kao, navodno, i svih drugih naroda, vera i rasa). Na drugoj strani, kao što se, verujem, dobro vidi iz ove knjige, **on je dopuštao štampi svoje nadbiskupije, koju je efektivno usmeravao i kontrolisao, da konstantno napada i ocrnjuje Jevreje i judaizam. Za vreme postojanja NDH to se pretvorilo u otvoreno širenje mržnje prema Jevrejima i, volens-nolens, u pripremanje i opravdavanje ustaškog i nacističkog holokausta.** To dvostruko i pritvorno ponašanje upućuje na zaključak, da je nadbiskup Stepinac bio, ne visoko moralna i „čista” ličnost –kako tvrde svi hrvatski i katolički revizionisti –već vešt politički kalkulanta i licemera. Na to ukazuje i njegova svest i osećaj da je dokumentovanje sopstvenih humanitarnih aktivnosti od velikog značaja za kasniju ocenu i njegovog držanja i držanja njegove crkve. Njegova izjava još od 31. oktobra 1943. da Rimokatolička crkva „nije zatajila u svojoj zadaći” (zaštite pravde i ugroženih pojedinaca, grupa i naroda) i da „ona stoji vedra čela i mirne savjesti” pred budućnošću je, po meni, začetak savremenih revizionističkih teorija i revizionističke prakse. Zato nimalo nije čudno što tragom te njegove izjave danas pišu i Batelja i Krišto i Gitmanova, Haris i mnogi drugi hrvatski i svetski autori.

Na kraju, treba na ovom mestu reći nešto i o tvrdnjama nekih Stepinčevih hagiografa, obožavalaca i zagovornika njegove kanonizacije da je on za života pokazivao proročke i svetačke predispozicije. Iako kao nekatolik i nevernik, svakako, nisam dovoljno kvalifikovan da govorim ni o prorocima ni o svecima, ja sebi ipak dozvoljavam za pravo da kažem da mi, kao običnom laiku, to zvuči prilično čudno i nelogično. Da ne dužim priču o tome, pitam se sledeće: ako je nadbiskup Stepinac zaista imao proročke sposobnosti, kako to da bar na početku Drugog svetskog rata nije predvideo šest miliona ubijenih Jevreja? Među njima i preko 30.000 onih iz njegove Hrvatske. A da to nije predvideo, videlo se iz njegovog iznenađenja onim što su i nacisti i ustaše radili i uradili sa Jevrejima.

S druge strane, da je nadbiskup Stepinac zaista posedovao svetačke predispozicije, zar ne bi bilo normalno da se bar pred strašnim stradanjem jevrejskog naroda nije odlučio za neke radikalnije mere protesta i zaštite Jevreja? Da, na primer, stane ispred voza u koji su natrpani unezvereni zagrebački Jevreji i zatraži od ustaških policajaca da zajedno sa njima

bude deportovan u Jasenovac, ako ne i u Aušvic. Da stane pred sinagogu u Praškoj ulici na najavljeni dan njenog rušenja i da kaže nešto u stilu: „Samo preko mene mrtvog!” Da pokuša da objavi ilegalno izdanje „Katoličkog Lista”, sa porukom vernicima da je NDH zločinačka država, ili da to izjavi u nekoj propovedi u zagrebačkoj katedrali. Bilo šta da je od toga pokušao, to bi bilo dokaz njegove stvarne ljubavi i brige za nesrećne Jevreje i druge bližnje. Nema, naravno, nikakve sumnje u to da bi sve to bilo jako rizično za njega, ali se u vezi sa tim postavlja sledeće vrlo važno pitanje: zar spremnost ne samo na rizik, nego i na istinsko mučeništvo i smrt nije jedna od najznačajnijih svetačkih predispozicija u celom hrišćanskom svetu? Za svece se obično kaže da su bili neopisivo hrabri i da se nisu obazirali ni na kakve pretnje mučenjem i smrću. Da li se nadbiskup Stepinac uklapa u tu priču, pitanje je za one koji se već decenijama uporno zalažu da on bude proglašen za sveca. I, naravno, za papu Franju ili nekog njegovog naslednika, koji o tome treba da donesu odluku. Naslednici i sunarodnici pobijenih Jevreja, Srba i Roma u NDH, nemaju nikakvu dilemu kada je o tome reč. Već i samo pominjanje mogućnosti da Stepinac bude proglašen za sveca za njih je ne samo neprilično, nemoralno i ružno, nego i opasno po buduće međunacionalne i međuverške odnose u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini i u mnogim drugim delovima našeg uvek nemirnog sveta.

Knjiga je štampana u izdanju izdavačke kuće Albatros plus iz Beograda. Knjiga je odjeknula kao „bomba“, jer je napisana isključivo na verodostojnim dokumentima. Autor knjige se obratio i direktno Papi Franji, koji je nedavno obustavio proglašenje Alojzija Stepinca za sveca katoličke crkve. Nedavno je objavljeno drugo izdanje ove knjige.

Knjiga je već i u Izraelu dobila zapažen publicitet

THE JERUSALEM POST

CARDINAL STEPINAC – VILLAIN OR SAINT?

As a result, the Vatican

Secret Archives will open starting March 2, 2020.

BY STEFAN RADOJKOVIC

JUNE 9, 2019 22:57

Pope Francis holds weekly general audience at the Vatican, May 15, 2019.

Earlier this year, Pope Francis made the decision to open the archives on Pope Pius XII to allow more profound scientific evaluation of his pontificate, which lasted from 1939 to 1958.

KARDINAL STEPINAC

ZLOČINAC ILI SVETAC

Ranije ove godine, Papa Franja je doneo odluku da se otvore arhive Pape Pija XII da bi se omogućila dublja naučna procena pontifikata, koji je trajao od 1939. do 1958. godine.

Ovo je posebno značajno zbog veza Vatikana i kardinala Alojzija Stepinca pre i za vreme Drugog svetskog rata.

GORDANA KUIĆ - SMIRAJ DANA NA BALKANU

Veoma mi je drago da vas obavestim da je objavljen u izdanju Izdavačke kuće Carmel, Jerusalim, treći roman u trilogiji Gordane Kuić, „Smiraj dana na Balkanu“. U prevodu Dine Katan Bencion na hebrejski jezik, ova knjiga može da se nabavi u knjižarama širom Izraela.

Ne dirajte mi Mešu, molim vas!

Piše **Jahiel Kamhi**, Kanada

Evo me , opet, u pohodu mome gradu, da obiđem svoje uspomene, sad već stare dvije i po decenije dijasporskoga života.

I tako uvijek biva kada sam u Sarajevu: ćevapi u Hasetovoj “Petici”, gutljaj vode sa česme ispred Begove Džamije i , obavezno, boza na “slatkom ćošetu.”

Ne, nije to sve.

Obiđem sarajevske knjižare da vidim šta ima novo, i uvijek, ama bas uvijek , stanem da opet uzmem u ruke knjigu Meže Selimovića “ Derviš i smrt”.

Ta je knjiga dio mojih sarajevskih uspomena, mojih nezaboravnih uspomena.

Pročitao sam tu knjigu, prvi put, kada sam je dobio kao rođendanski poklon od prijatelja. “ Pročitaj ovo prvo izdanje knjige, koja dobiva vrlo dobre kritike”, reče mi on.

Bilo je ljeto. Spremao sam jedan težak ispit i nisam imao namjeru da je odmah pročitam. Ali, eto, desilo se, da sam je, ipak, uzeo u ruke i ... nisam je ispuštao iz ruku punih sedam dana. Čitao sam je polako, sa uživanjem i radoznalošću ,od početka do kraja. I onda , opet, ispočetka!

I nikada mi nije bilo dosta čitanja i uživanja .

Vraćao sam se toj knjizi bezbroj puta u mome životu. Uglavnom, kada je bilo teško. I uvijek je ta knjiga bila izvor snage da se nastavi, kada je izgledalo da se vise ne može dalje, ni više.

Kada sam odlazio iz moga grada, opkoljenog i besomučno granatiranog, pitala me moja porodica : “ Kako dalje sa samo četiri kofera?”

“Ostaće nam naše uspomene” rekoh.

Ljudi koji su ostali u našem stanu zamoliše : “ Ostavi nam ‘ Derviša i smrt’ . Lakše će nam biti da preživimo ovaj pakao.”

I ostavio sam “Derviša” da im pomaze, koliko se može u danima koji se teško podnose.

Kada sam se vratio prvi put u stan, odmah nakon rata, prvo sam požurio da uzmem moju knjigu- relikviju.

Nije je bilo!

“Gdje je knjiga koja vas je čuvala u ratu?” upitao sam ih .

Nisu odgovorili.

“Vidim nema mnogih stvari u stanu i to vam ne zamjeram i sve vam opraštam.

Nije vam bilo lako, ali sto prodadoste “ moga “ Mešu? Kako ću ja sada bez njega, tamo, preko okeana, gdje sada živim?”

Mnogo godina kasnije saznadoh da se ta knjiga prodavala u opkoljenome Sarajevu “ kao halva”.

“Čitali smo tu knjigu u stubištu , svi mi preostali stanari, kada je najviše grmilo i gruralo i strahovito puno ginulo” reče mi moj bivši komšija iz zgrade.

Spasavala nas je ta knjiga , nevjerovatno, ali tačno! A onda ju je ON valjda prodao, ne znam ni sam.”

I tada rekoh sam sebi:” Ako ih je ta knjiga spasavala u danima ne mogućim za podnošenje, onda svima opraštam sve. Kao sto bi to sigurno učinio i Meša, veliki Meša Selimović, tad već decenijama daleko od svijeta nas.

Za vrijeme moga kratkoga boravka u Sarajevu , odmah poslje rata, nisam nigdje mogao naći da kupim moju knjigu – relikviju.

“Pogledajte kod onih što prodaju knjige na ulici, možda i nadjete koji primjerak”, reče mi prodavac u knjižari.

Nadjoh jedan primjerak te knjige , još sa pečatom biblioteke iz koje je uzeta. Bila je ta knjiga u “jadnom stanju”. Poderanih stranica i masna i zgužvana. Ipak je ponesoh sa sobom, nazad, daleko od Sarajeva, da stoji sa ostalim mojim uspomnama. Napisah posvetu:

“ Ovu sam knjigu , ‘jadnu i u nikakvom stanju’, kupio za 10 KM, jula 1997, prilikom posjete Sarajevu. Moju knjigu, mnogo puta pročitano, nisam našao u ličnoj biblioteci. Nestala je, neobjašnjivo i tužno i čudno, kao sto je bilo tužno sve ono što nam se počelo dešavati aprila 1992.”

Godina je 2017. Evo me ,opet, u Sarajevu. U knjižari ugledah trinaesto izdanje moje ‘svete knjige”. Mešina slika iz mladih dana na naslovnoj strani.

Kupih je.

I zbog svega sto ispričah , i zbog svega toga i još mnogo vise od toga, molim SVE VAS : “ Ne dirajte mi Mešu! Pustite ga da počiva među velikanima, gdje će mu uvijek i biti mjesto”.

Dodeljene nagrade na 62. nagradnom konkursu Saveza!

Žiri 62. nagradnog konkursa za radove sa jevrejskom tematikom, koji tradicionalno već 62 godine organizuje Savez jevrejskih opština Srbije, i ove godine je sa uspehom okončao svoj rad.

Žiri koji su činili prof. dr **Milan Ristović**, književni kritičar **Bogdan A. Popović** i književnik i profesor **Filip David**, doneo je sledeću odluku o radovima koji se nagrađuju:

I nagradu – Ženi Lebl, dobio je rad: „GDJE JE OSTALO ŽIDOVSKO BOGATSTVO? OPLJAČKANO, IZNUĐENO – U SLUŽBI OBNOVE ZEMLJE“, autorke **Anne Marie Grunfelder**, iz Zagreba, Hrvatska

II nagradu, dobio je rad: „GALAKTIČKA JEVREJKA“, autorke **Eve Ras**, iz Beograda

III nagradu dele dva rada:

„BIBLIJA JE BILA U PRAVU – ARHEOLOŠKI I DOKUMENTARNI DOKAZI NAVODA IZ BIBLIJE“, autora **Arona Albaharija**, iz Beograda i

„DR NEHEMIJE SENFAJN – BIBLIOGRAFIJA ŽRTVE HOLOKAUSTA“, autora **Miloša Damjanovića**, iz Kosovske Mitrovice

Žiri je takođe doneo odluku da se dva rada nagrade kategorijom **Otkupa**. To su radovi:

„ČUDO U MAHALI IL KORTIŽ“, autora **Abida Jarića**, iz Zenice, Bosna i Hercegovina

i „FINANSIJSKO STANJE JEVREJA UOČI HOLOKAUSTA I PLJAČKA JEVREJSKE IMOVINE NA PROSTORU NDH – STUDIJA SLUČAJA : ILOK I RUMA“, autora **Radovana Sremca**, iz Šida

Članovi žirija i Savez jevrejskih opština Srbije čestitaju autorima nagrađenih radova!

SAVEZ JEVREJSKIH OPŠTINA SRBIJE
R A S P I S U J E

63. NAGRADNI KONKURS

za radove sa jevrejskom tematikom

Iz oblasti:

- 1) KNJIŽEVNOST (roman, pripovetka, pesma)
- 2) NAUČNI RAD
- 3) MEMOARI I HRONIKE

Žiri dodeljuje ukupno tri nagrade.

Žiri može odlučiti da nagrade dodeli i drugačije.

Radove slati na srpskom ili srodnim jezicima, kucane mašinom ili na kompjuteru, u dva primerka koji se ne vraćaju.

Autori ne mogu konkurisati sa radovima koji su već objavljeni ili nagrađeni na nekom drugom konkursu.

Radovi se potpisuju šifrom i dostavljaju uz drugi zatvoreni koverat sa razrešenjem šifre.

Krajnji rok za podnošenje radova je 31. avgust 2019.

Rezultati konkursa biće objavljeni u listu „Politika“ krajem meseca novembra 2019.

Radove slati na adresu:

SAVEZ JEVREJSKIH OPŠTINA SRBIJE / za Nagradni konkurs /
Kralja Petra 71 a/ III,
POB 30,
11000 BEOGRAD, SRBIJA